

Birasministeriija

11.11.2015

Duogášmuittuhančála

RIIKKAVIIDOSASČČAT ÁRVVOLAŠ DUOVDDA- GUOVLLUID BEAIVÁDANINVENTEREN

Gullama duogášmateriála

Sisdoallu

0 Láidehus	3
1 Riikkaviidosáččat árvvolaš duovddaguovllut	3
2 Beaivádaninventerema dárbu	4
2.1 Eananguovllu ja duovdaga rievdan	4
2.2 Beaivádaninventeremiid njuolggadusvuoddu ja gaskavuohta eará VAT-inventeremiidda	5
3 Inventerema ovdáneapmi	6
3.1 Inventerema stivren	6
3.2 Inventeremat eanagottiin	7
3.3 Bohtosiid riikkaviidosáš giedahallan	8
4 Inventerema bohtosat	8
4.1 Árvvolaš duovddaguovlluid válljema vuolggasajit	8
4.2 Árvvolaš duovddaguovlluid iešvuodát	9
4.3 Duovddaoidnosat	10
4.4 Inventerekeahtá báhcán čuožahagat ja boahttevaš inventerendárbbut	11
5 Duovdagadikšun riikkaviidosáččat árvvolaš duovddaguovlluin	12
5.1 Duovddaguovllut eanageavaheami plánemis	12
5.2 Duovdagadikšuma vejolašvuodát	13
5.3 Duovdagadikšunguovllut	14
6 Vuoigatvuodaváikkuhusat ja mearrádusdahkan	14
6.1 Oppalaš riikkaviidosáš árvvolaš duovddaguovlluid stivrenváikkuhusas	14
6.2 Stáhtaráđi mearrádusa vuhtii váldin	15
6.3 Riikkaviidosáččat árvvolaš duovddaguovllut geavaheami plánema vuolggasadjin	15
6.3.1 Duovdagiid vuhtii váldin riikkaviidosáš guovlluideavahanmihttomeriin	15
6.3.2 Lávaid sisdoallogáibáduusat	16
6.3.3 Duovdaga guoskevaš plánenprinsihpat	16
6.3.4 Lávvabarggu álgodiedut ja čielggadusat	17
6.3.5 Árvvolaš duovddaguovlluid vuoigatvuodaváikkuhusat guovlluid geavaheami plánemis ja huksemis	18
6.4 Luondduváriid geavaheapmi riikkaviidosáččat árvvolaš duovddaguovlluin	18
6.4.1 Eanaávdnasiid váldin	18
6.4.2 Vuovdedoallu	19
6.4.3 Bieggafápmohuksen	20
7. Diediheapmi ja gullan	20
7.1 Inventeremis diediheapmi	20
7.2 Gullan ja virgeoapmahašcealkámušat	21
GIRJJÁLAŠVUOHTA JA ÁŠŠEGIRJEGÁLDUT	23

MIELDDUS: Riikkaviidosáččat árvvolaš duovddaguovlluid beaivádaninventeren: Birasváikkuhusaid árvvoštallan – SOVA-lága čuovvu birasčielggadus

0 Láidehus

Riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovllut leat Suoma fiidnásamosiidda gullelaš kulturduovdagat, maid árvvu vuoddu lea mánggahámat, dávjá kultuvrralaš lundui, dikšojuvvon gilvvaduoydagii, árbevirolaš huksenmáddodahkii ja historjjálaš árvvolaš duovddaráhkadussii. Árvvolaš duovddaguovllut leat okta guovlluidegeavaheami plánema vuolggasadji. Daidguin dorvvastit hávskes, kulturhistorjjálaš dehálaš ja ekologalaččat mánggahámat eananguovloduovdaga seailuma.

Suomas leat 156 stáhtaráđi prinsihppamearrádusain jagi 1995 nannejuvvon riikkavii-dosaččat árvvolaš duovddaguovllu. Dát guovllut leat inventerejuvvon ođđasit biras-ministeriija fidnun jagiin 2010–2014. Dán olis leat čielgadallan ja árvvoštallan ođđa guovlluid. Inventerema boađusin lea čohkkejuvvon beaiváduvvon evttohus riikkavii-dosaččat árvvolaš duovddaguovllun. Ođđa evttohus sisttisdoallá 183 riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovllu. Beaivádaninventerema vuodul dahkkojuvvon guovlovallju lea oavvil buhttet jagi 1995 nannejuvvon guovlolistema riikkaviidosaš guovllugeava-hanmihttomeriid (VAT) oavvildan virgeoapmahašinventerema.

Dán muittuhančállagis čilgejuvvo inventerenfidnu ovdáneapmi ja bohtosat. Lassin muittuhančállagis giedahallat duovddaguovllu vuoigatvuodalaš váikkuhusaid ja hálddahušlaš sajádaga sihke buktit ovdan fidnu guoskevaš dieđiheamis ja gullamis. Muittuhančállaga mielddusin lea inventerenfidnus dahkkojuvvon birasváikkuhusaid árvvoštallan dahjege SOVA-lága čuovvu birasčielggadus.

Riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluid beaivádaninventerema boađusin šad-dan duovddaguovlluid guovlogovvadásat ja kárttat gullet inventerema gullanmate-riálii iežas oppalašvuhtan.

Riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluid beaivádaninventerema boađusin čohk-kejuvvon evttohus riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovllun leai gullanláhkái 18.1.2016–19.2.2016. Gullama ordne birasministeriija ovttasbarggus Ealáhus-, johtol-at ja birasguovddážiiguin (EJB-guovddážiiguin). Fidnu guoskevaš oavilat šadde-juvvojit dáidda virgeoapmahaččaide gullanáigge. Gullama oktavuodas birasministe-riija ordne sierra čanusjoavkkuide oavvilduvvon cealkámušjorrosa.

1 Riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovllut

Birasministeriija ásahan Duovddaguovlobargojoavku čielggadii Suoma árvvolaš kul-tur- ja luondduduovddaguovlluid jagiin 1986-1992 (Duovddaguovlobargojoavkku smiehtamuš I 1993; Duovddaguovlobargojoavkku smiehtamuš II 1993). Bargojo-avkku doaibman lei maiddái kárttet árvvolažžan gávnnavuvvon guovlluide heivvolaš duovddadikšuma geavadagaid ja meroštallat ruhtadanvuogádagaid dikšuma doarjjan. Duovddaguovlobargojoavkku ollašuhtán riikkaviidosaš inventerema vuodul stáhtaráđdi dagai 5. Ođđajagimánu 1995 prinsihppamearrádusa riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluin ja duovddadikšuma ovdideamis (Stáhtaráđi prinsihppa-mearrádus... 1995). Mearrádusas nannejedje 156 riikkaviidosaččat árvvolaš duovd-daguovllu, maid gávnnavjedje addit nu viiddis ja ovddasteaddji oppalašgova suopme-láš eananguovllu kulturduovdagis go vejolaš. Prinsihppamearrádusain dahkkojuvvui vuoddu maiddái duovdagadikšuma ruhtadanvuogádagaide ja duovddaguovlluid vuh-tii váldimii virgeoapmahašbarggus.

Duovddaguovllut leat stáđásnuvvan 20 jagi áigge oassin suopmelaš guovlluidegeava-heami plánema sihke našuvnnalaččat, guovlulaččat ja báikkálaččat dehálaš dahkkin identitehta dáfus. Dat leat čalloyuvvon eanageavahan- ja huksenláhkii (MRL, 132/1999) máinnašuvvon riikkaviidosaš guovlluideavahanmihttomeriide (VAT),

maid stáhta virgeoapmahaččaid galgá MRL:a 24 §:a 1 momeantta mielde váldit vuh-tii doaimmastis ja maid ollašuhttima virgeoapmahaččat galget ovddidit. Riikkavii-dosaččat árvvolaš duovddaguovllut leat nu okta guovlluidegeavaheami plánema vuolggasadjin, ja daid galgá earrát eará čujuhit eanagoddelávabarggus.

Duovddaguovlluid mihttomearrin lea maiddái bajásdoallat ja ovddidit suomelaš eananguovllu ealaskasvuoda, go šlájalaš ja kulturhistorjjá dáfus árvvolaš duovdaga sáhtá vuodđuduvvat dušše báikkálaččat doaibmi álgobuvttadeami ealáhusaide. Eananguovlu lea nuppástuvvamin ealáhusráhkadusa dáfus ain mánggabealagat oppa-lašvuhtan, mii lea čavga vuorrováikkukhusas ii dušše lagamus gávpogiiguin muhto maiddái viidásut buvttadeami, lihcadeami, ássama ja golahusa fierpmádagaiguin. Duovddaguovlluid lea vejolaš heivehit eananguovloguovlluin daiguin dáhpáhuvvan nuppástusain ja veahkehit guovlluid ovdánit ekologalaččat, duovdaga dáfus ja so-siálalaččat suvdilis vugiin. Mánggaide riikkavii-dosaččat árvvolaš duovddaguovlluide leat ovdamearkan čujuhan guovlluid ealaskasvuoda ja searvvušvuoda ovddideaddji fidnovuđđosaš dikšundoaimmaid, maiguin guovllut duovdda-, kultur- ja ekologalaš árvvut leat dorvvastuvvon. Dávisteaddji láhkái duovddaguovllut leat sáhttán stáđásmuvvat turismma geasuhusdahkkin ja fállat málliid duovddadikšuma bokte huksejuvvon ovttasbargo- ja fitnodatdoibmii.

Oppalaččat árvvolaš duovddaguovllut leat suomelaš kulturduovdaga buoremusaid joavkkus. Árvvolaš duovddaguovllu stáhtus lea dovddastus olbmō luonddu riggu-deaddji doibmii sihke gudnemáinnašupmi sohkaoluovvaid bargui ja dasa gullelaš áidnalunddot kulturárbaí. Duovddaguovlluiguin lea vejolaš dorvvastit duovdagiin earuhuvvon árvodahkkit go fállat duovdagiidda konkreta sajádaga plánen- ja lávva-bargovuogádagas ja lasihit olbmuid didolašvuoda duovdagiid kulturhistorjjálaš gearddádagain ja ekologalaš mánggahámatvuodas. Árvvolaš duovddaguovlluid sávvat maiddái čatnat báikkálaš doaibmi duovdagadikšumii.

2 Beaivádaninventerema dárbu

2.1 Eananguovllu ja duovdaga rievdan

Luonddufámuid ja olmmošdoaimma vuorrováikkukhusa boadusin šaddan kulturduov-dagat govvejit birrasa, ealáhusaid, eanageavaheami ja duovdagiidda addojuvvon mearkkašumiid nuppástuvvama. Bistevaš nuppástuvvan, das bohtán gearddádat-vuohta ja rabasvuohta mánggaid dulkomiidda leat kulturduovdaga mihtilmas árvodahkkit. Duovdaga rievdatit earret eará eanandoalu buvttadanvugiid ja -teknologiija ovdáneapmi, servodat- ja ealáhusráhkadusa nuppástus sihke eanadoalopolitiikka mihttomeriid ja deaddočuoggáid molsašuddan. Nuppástusat oidnojit vuosttažettiin báikkálaš dásis, báikkálaš doaimma boadusin. Seammás suomelaš kulturduovdda lea giddes oassi oppa riikka viidodaga eallin- ja doaibmabirrasis, man šládja lea dehálaš servodatlaš ášši. Suoma vuodđoláhka (731/1999) meroštallá, ahte ovd-dasvástáduš luonddus ja dan mánggahámatvuodas, birrasis ja kulturárbbis gullá juohkehažžii. Almmolaš váldi galgá figgat dorvvastit juohkehažžii rievtti dearvvaslaš birrasii ja vejolašvuoda váikkuhit eallinbirrasis guoskevaš mearrádušdahkamii”.

Suomelaš eananguovlu lea rievdan vuosttas duovddaguovloinventerema maŋŋá garrasit (omd Markkola 2004). 1990-logu beallemuttu rájes suomelaš eananguovllu ja eanandoalu ja maiddái daid ovdáneami lea stivren Suoma lahttuvuohta Eurohpá uniovnas (EU). Eurohpá viidosaš eanadoalopolitiikka (YMP/CAP) ja dasa gullelaš doarjjaortnegat leat váikkuhan garrasit eanandoalu buvttadansurggiide ja -vugiide ja maiddái daid guovlulaš leavvamii. Stuurámuš čuovvumuš lea, ahte eanadoaluid gas-kamearalaš sturrodas lea šaddan ja doalut lea sikten ovttá buvttadansurggái. Seammás eanadoalliid ja doaluid mearri lea njiedjan. Nuppe dáfus eananguovllus gávpogii johtti bargui johtima, turismafítnodatdoalliid ja guvtteshvistiid meari šaddan lea dah-kan eananguovllu ealáhusráhkadusa eanet mánggabealagiin. Ovdáneami mielde ov-

dal čielga eananguovlu-gávpot-juohku lea rievdan eanet mánggabealagiin. Suoma birasguovddáža (SYKE) jagi 2014 gárvvistan guovloklassifiseremis (Helminen je. 2014) leat earuhan guhitta earálágan guovlotiippa, main viđas govvejit eananguovlluid dálá doaimmalaš iešvuodaid ja orientašuvnnaid. Eananguovllut sáhttet klassifiserema mielde ovddastit dálá gávpoga ravdaguovlluid, eananguovllu báikkálašguovddážiid, gávpoga lagaš eananguovllu, ađaeananguovllu ja biedggusássojuvvon eananguovllu.

Eananguovllu ja eanadoalu mañimuš nuppástusat leat váikkuhan suomelaš kulturduovdagii mángga láhkai. Dábálemos ovdáneamit leamašan duovdaga ja mánggahámatvuoda geahppáneapmi buvttadeami spesialiserema dihtii, gávpogiid ja gávpotlágán guovlluid lahkasa eananguovllu belohahkii čoahkkebáikin šaddan, boaittoleale boaittolealebáikkiid ávdimin šaddan dahje eanadoallobuvttadeami nohkan sihke geavahas báhcán bealdduid suohkun dahje meahccin šaddadeapmi. Muhtun guovlluin duovdagiid lea nuppástuhtán buvttadansurggiid molsašuvvan bealdogilvimis dahje šibitdoalus ovdamearkan muorjegilvimi dahje heastadollui. Buoret goasttádusbeaktilvuoda háhpohallamis šaddan buvttadanovttadagaid stuorrun ja eanadoalu mášenvuollásažan šaddan oidnojit eananguovloduovdagis ain stuorát dálloalloarráhkadusaid buvttadanviidodagaid bokte. Dárbu reageret ná stuorra nuppástusaide sihke daid duovdda- ja ekologalaš čuovvumušaide lea dovddastuvvon ovdamearkan *Suoma luonddu mánggahámatvuoda suodjaleami ja suvdilis ávkkástallama doaibmaprográmmas 2013–2010* (Luonddu beales... 2013).

2.2 Beaivádaninventeremiid njuolggadusvuodđu ja gaskavuohhta eará VAT-inventeremiidda

Duovdagiid olis mañimuš 20 jagi áigge leat nuppástuvvan maiddái njuolggadusat ja ruhtadanmáallet, mat dorvvastit duovdagiid árvvuid. Ná riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluid beaivádaninventeremiidda lea čielga hálddahaslaš dárbu. Beaivádaninventeremiid ii galgga oaidnit dušše ovddit inventeremiid ođasmahttimin, muhto dálá duovdagadikšuma mihttomeriin ja birasláhkaásahas badjánan fidnun, man mihttomearrin lea sihkarastit duovdagii gullelaš plánenváikkuhusa ja duovdagadikšuma ákkastallan, beaktilis ja vuoigatvuodalaš čujuheapmi. Seammás beaivádaninventeren lea goittotge mihttomeriidis, meannudanvugiidis ja kritearaidis mielde veardidangelbbolaš ovddit inventeremiiguin.

Dehálemos dálá duovdagiid ja dain earuhuvvon luonddu- ja kulturhistorjjálaš árvvuid seailumii váikkuheaddji njuolggadusat leat jagi 2000 fápmui bohtán eana-geavahan- ja huksenláhka (132/1999) ja jagi 1997 fápmui bohtán luonddusuodjalanláhka (1096/1996). Lassin Suopma lea čatnasan *Eurohpálaš duovddaoppalašsoahpamuša* mihttomeriide (*European...*2008). Duovdagii ja beaivádaninventeremii váikkuheaddji njuolggadusvuodđu ovdan buktojuvvo dárkileappot logus 6.

Eurohpálaš duovddaoppalašsoahpamuš lea Firenzes 20. golggotmánus 2000 vuolláičállojuvvon riikkaidgaskasaš áššegirji, man riikkabeaivvit dohkkehii 4. golggotmánu 2005 ja man guoskevaš dohkkehangirji ja dasa gullelaš láhka (14/2006) bohte fápmui Suomas 1. cuoñománu 2006. Duovddaoppalašsoahpamušas duovdda meroštallojuvvo guovlun “dakkárin go olbmot dan vásihit ja man iešvuodát bohtet luonddu ja/dahje olbmo doaimmas ja dan vuorrováikkuhusas”. Duovddaoppalašsoahpamuš čatná Suoma dovddastit duovdagiid láhkaásaheamis “mihtilmas oassin olbmo birrasa, oktasaš kultur- ja luondduárbbi mánggahámatvuoda albhoneapmin ja identitehta vuodđun”. Oppalašsoahpamuša mielde Suopma lea lohpidan váldit duovddageahččančiegaid sisa guovlo-, gávpotplánen-, biras-, eananguovlo- sihke sosiála- ja dálloallopolitihkkasis. Duovdagiid mánggabealat vuhtii váldima dáhkideapmin oppalašsoahpamuš geatnegahtá Suoma dovddastit ja árvvoštallat duovdagis, “analyseret duovdaga iešvuodaid ja daid nuppástuhtti dahkkiid” ja giddet fuopmášumi nuppástusaide”. Duovddaoppalašsoahpamuš gáibida maiddái, ahte Suopma lasiha álbmotservodaga, ovttaskas organisašuvnnaid ja virgeoapmahaččaid didolašvuoda duovdagiin sihke daid mearkkašumiin ja nuppástusain. Riikkavii-

dosaččat árvvolaš duovddaguovlluid beaivádaninventeren ollašuttá eanaš duovddaopalašsoahpamuša ásahan geatnegasvuodain juogo njuolga dahje eahpenjuolga.

Deháleamos njuolgo ágga beaivádaninventeremii bohtá eanageavahan- ja huk-senláhkii čállojuvvon riikkaviidosaš eanageavahanmihttomeriin (MRL § 22-24). Stáhtaráđi jagi 2000 dahkan mearrádusa ja dan jagi 2008 dahkkon dárkkistusa mielde guovlluidegeavaheamis galgá dáhkidit, ahte riikkaviidosaččat dehálaš kultur- ja luondduárbbi árvvut seilot (Stáhtaráđi...2000/2008). Dát ollašuvvá váldimiin riikka-viidosaš inventeremiid ja čielggademiid, maid virgeoapmahaččat leat gárvvistan, guovlluidegeavaheami plánema vuolggachuokkis, dahje earret eará čujuhemiin dain máinnašuvvon guovllut ja báikkit eanagottelávain. Riikkaviidosaččat árvvolaš báik-kiin guovlluidegeavaheami galgá heivehuvvot daid historjjálaš ovdáneapmái. Stáhtaráđi VAT-mearrádusas leat máinnašuvvon čuovvovaš kulturbirrasa inventere-mat: *Riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovllut* (Duovddaguovlobargojoavkku smiehttamuš I 1993; Duovddaguovlobargojoavkku smiehttamuš II 1993), *Huksejuv-von kulturbiras – Riikkaviidosaččat dehálaš kulturhistorjjálaš birrasat* (1993) ja *Riikkaviidosaččat dehálaš ovdahistorjjálaš suodjalanguovlooppalašvuodát* (Sisáššiidministeriija 1983).

Musealágádusa riikkaviidosaččat mearkkašahti huksejuvvon kulturbirrasiid (RKY) guoskevaš inventerema beaivádeapmi (Musealágádus 2009) lea stáhtaráđi mearrádu-sain 22. Juovlamánu 2009 váldojuvvon VAT:a oaivvildan inventeremin huksejuvvon kulturbirrasiid buohta 1. odđajagimánu 2010 rájes (Stáhtaráđi mearrádus... 2009). Dalle huksejuvvon kulturbirrasiid guoskevaš odđa čuožahatvállju buhttii ovddeža. Riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluid guoskevaš beaivádaninventeremiiguin lea oaivil meannudit seammá vugiin. Dál válmmaštallama vullosaš odđa čielggadusa lea jurdda buhttet jagi 1995 guovlovállju stáhtaráđi mearrádusain.

Duovddaguovlluid beaivádaninventeremiin leat figgan jávkadit dárbbasmeahtun bádjalagasvuodaid RKY-čuožahatválljuiguin. Lassin inventeremiin lea gidden fuomášumi RKY-čuožahagaid beaivádeamis čuožahatvállju olggobeallái báhcán duovdaga dáfus fuomášahti čuožahagaide. Buot dáhpáhusain bádjalagašvuodát eai leat jávkaduvvon, go jearaldat lea guovtti sierra inventeremis, main kulturbirrasat leat árvvoštallojuvvon sierralágan kritearaiguin. RKY:s deaddu lea huksejuvvon bir-rasis, duovddaguovlluin viidáseappot duovdagiin ja duovddaoppalašvuodain.

Duovddaguovlluid beaivádaninventeremiid oktavuodas leat gávnahan, ahte riikka-viidosaččat mearkkašahti suodjalanoppalašvuodaid (Sisáššiidministeriija 1983) in-venteren lea boarásmuvvan ja menddo almmolaš dásis dasa, ahte dat doaimmašii duovddaguovlluid inventerema oktan vuolggasadjin. Boarásmuvvan inventerema sadjái duovddaguovlluid dievasmahttininventeremiin leat ávkástallan Musealágádu-sa bajásdoallán dološmuitobázahusregistara (Musealágádus 2015), mas oažžu vuodđodieđuid sihke eatnanbajoža ja čázevuole dološbázahusain.

3 Inventerema ovdáneapmi

3.1 Inventerema stivren

Riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluid beaivádaninventeren válmmaštallo-juvvui birasministeriija ásahan Duovddaguovlluid beaivádaninventerenjoavkku (MAPI) pilohtainventeremiiguin Gaska-Suomas jagi 2009. Seammá jagi inventere-jedje maiddái Davvi-Savo árvvolaš duovddaguovlluid. Pilohtainventeremiin čoggo-juvvon vásáhusaid vuodul MAPI-bargojoavku gárvvistii inventerenrávvagiid riikka-viidosaš beaivádaninventerema várás. Jagi 2010 loahpalaččat gárvvistuvvon rávvagiid (*Inventerenráva...* 2010) gárvvistii duovddaarkitekta Matleena Muhonen bargojoavkku stivrema vuollásažžan.

MAPI-bargojoavkku barggu gárvvásmuvadettiin birasministeriija ásahii 21. miessemánu 2010 Duovddaguovlluid beaivádaninventerema stivren- ja árvvoštallanjoavkku (MAPIO) vástidit riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluid beaivádaninventerema stivremis. MAPIO lea stivren inventerema riikkaviidosaččat, dárkkistan eanagottiid buohta dahkkon inventeremiid ja gárvvistan riikkaviidosaš čoahkkái geasu eandalii inventerema guovlulaš stivrenjoavkkuiguin, eanagottiid lihtuiguin ja ealáhus-, johtolat- ja birasguovddážiiguin (EJB-guovddážit).

MAPIO-joavkkus leat leamašan ovddasteaddjit birasministeriijas, eana- ja meahcedoalministeriijas, Meahciráđdehusas, Musealágádusas, Suoma birasguovddážiis (SYKE), Ealáhus-, johtolat ja birasguovddážiin (Gaska-Suoma EJB-guovddáš) ja eanagottiid lihtuin (Uudenmaan Liitto). Bargojoavkku sátnejodiheaddjin lea doaibman birasráđdeolmmoš Tapio Heikkilä birasministeriijas (luonddubirasossodat), várresátnejodiheaddjin (jagi 2013 rájes) spesiálaáššedovdi Tuija Mikkonen birasministeriijas (huksejuvvon birrasa ossodat) ja čállin plánejeaddji Sonja Forss SYKE:s (luonddubirasguovddáš).

3.2 Inventeremat eanagottiin

Riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluid aitosaš beaivádaninventeremat leat ollašuhtton eanagottiid mielde jagiid 2010-2014 áigge. Barggut leat ruhtaduvvon eanaš birasministeriija bokte. Inventeremiid ollašuhttimis leat vástidan EJB-guovddážit, ja guovlulaš stivrenjoavkkut leat koordineren daid eanagottiin. Stivrenjoavkun leat doaibman eanagottálaš kulturbirasjoavkkut dahje sierra inventeremiid várás čohkkejuvvon stivrenjoavkkut. Stivrenjoavkkut leat geavatlaččat dahkkon EJB-guovddážiin dahje eanagottiid lihtuin, dábálaččat dingojuvvon konsulterenbargun. Muhtun eanagottiin inventeremat leamašan oassin viidasut duovddafidnuid, maidda lea gullan earret eará duovddadikšuma plánen ja geavatlaš ollašuhttin dahje árbebiotohpaid inventeren. Muhtun eanagottiin beaivádaninventeremiid bohtosiid leat jo geavahan vuolggamateriálan eanagottelávaid gárvvistettiin. Inventeremiin meroštallojuvvon duovddaguovllut eai goittotge leat juridihkalaččat buhtten dálá riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluid riikkaviidosaš guovlluideavahanmihttomeriid oaivvildan virgeoapmahašinventerema meroštallan báikin.

Inventerenbargui leat gullan inventerejuvvon guovlluid kárten ja válljen, materiála čoaggin, gieddebarggut ja guovlulaš čoahkkáiageasuid gárvvisteapmi. Inventerema deháleamos duogášmateriálat leat leamašan ovddit duovddaguovloinventerema loahpparaporttat (Duovddaguovlobargojoavkku smiehttamuš I 1993; Duovddaguovlobargojoavkku smiehttamuš II 1993), RKY-inventeremat (Huksejuvvon... 1993; Musealágádus 2009), eanagottálaš duovddačielggadusat ja -tiippaide juohkin, kulturbirasprográmmat sihke lávvabargo-, luonddusuodjalan-, dološbázahus-, huksen- ja eanageavahanmateriálaid ávkkástallan báikedihtoanalysat. Inventeremiin leat analyseren maiddái boares kárttaid ja eará historjjálaš gálduid, maiguin lea leamašan vejolaš oaidnit guhkesáigásaš eanadoalloguovlluid ja meroštallat eanageavaheami bistevasvuoda. Inventerema ollašuhttimis leat váldán vuhtii, eanet go árabut, duovddaguovllu ássiid, eanaeaggádiid, ealáhusa hárjeheaddjiid ja virgeoapmahaččaid vejolašvuodaid oassálastit inventeremii. Guovlulaš ja báikkálaš doaibmiide lea earret eará várrejuvvon vejolašvuolta buktit ovdan ođđa evttohusaid riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovllun sihke mitalit oaivilis eanagottálaš ja riikkaviidosaš inventerenbohtosiin sihke inventeremiid áigge ja daid nogadettiin.

Gieddebargomuttus duovdaga šlájja ja árvodahkkiid leat árvvoštallan ovdamearkan duovddaráhkadusa, kulturhistorjjálaš sárgosiid joatkevasvuoda ja duovdaga oppalašgova. Inventeremiin čohkkejuvvon dieđut leat vurkejuvvon inventerenskovvái, masa leat bidjan listui earret eará deháleamos luonddu- ja kultursárgosiidda, árabut inventeremiin gávnnavuvvon árvodahkkiin, čoahkkáiageassu guovllu duovddagovas, ráddjenvttohhus ja guovllu árvvoštallan.

Riikkaviidosáčat árvvolaš duovddaguovlluid beaivádaninventeremiid oktavuodas EJB-govddážit ja eanagottiid lihtut leat mángga eanagottis inventeren eanagottálaččat árvvolaš duovddaguovlluid, mat ovddastit ovdamearkan eanagoddái dahje eanagotti oassái mihtilmas dahje earenoamáš kulturduovdaga. Dat eai vealttkeahtá leat nu mánggabealagat dahje ovddasteaddji go riikkaviidosáčat árvvolaš guovllut, muhto govvejit iežas eanagottis identitehta ja mánggahámatvuoda. MAPIO ii leat váldán beali eanagottálaččat árvvolaš duovddaguovlluide, muhto dain mearri-deapmi báhcá eanagottálaš mearrádušdihkama ovddasvástádussan.

3.3 Bohtosiid riikkaviidosáš gieđahallan

EJB-guovddážit leat vástidan eanagottálaš inventeremiid čohkkemis. EJB-guovddážit leat buktán ovdan inventeremiid bohtosiid MAPIO:i, mii bealistis lea sihkkarastán riikkaviidosáčat árvvolaš duovddaguovllun evttohuvvon guovlluid temáhtalaš ja guovlulaš gokčevašvuodas, ráddjenákkastallamiid ja kritearaid ollašuvvama. MAPIO lea guovlulaš inventeremiid vuodul čohkken oppa Suoma gokčevaš evttohusa riikkaviidosáčat árvvolaš duovddaguovlluin oktan guovlogovvadásain ja guovloráddjehusain dálvet 2014–2015. Evttohusa válmmaštallamis MAPIO lea gid-den earenoamáš fuomášumi duovddaeaganagottiid ja -guovlluid sierrasárgosiid dássidis dihttomii, ráddjemiid dárkilvuhtii, duovddaguovlluid namaid njuolgguslašvuhtii ja kritearaid, mat leat árvoklassifiserema duohken, ollašuvvamii oppa riikkas. Kritearaid ja doahpagiid leat inventeremiid ovdáneami oktavuodas dárkkistan barggu bohtosiin dahkkojuvvon áicamiid vuodul.

MAPIO lea válmmaštallanbarggustis bargan muhtun rievdadusaid EJB-guovddážiid evttohan guovlluide. Nuppástusat leat leamašan eanaš ráddjemiid dárkkisteami. Dan lassin MAPIO lea guođán čuožahatvállju olggobeallái moadde guovlulaš inventeremiin riikkaviidosáčat árvvolažžan evttohuuvvon čuožahaga, maid MAPIO ii leat gávnahan buktit riikkaviidosáš guovloválljui dárbbalaš lassiarvvu dahje man árvodahkkit ovddastit vuosttažettiin huksejuvvon kulturbirrasa árvvuid. MAPIO lea gárvvistan duovddaguovlluid guoskevaš riikkaviidosáš evttohusas ovttasbarggus EJB-guovddážiiguin. EJB-guovddážit leat sáhttán maiddái kommenteret MAPIO gárvvistan guovlogovvadásaid, mat leat čohkkejuvvon guovlulaš inventeremiid oktavuodas dahkkojuvvon inventerenskoviid dieđuid bokte.

4 Inventerema bohtosat

4.1 Árvvolaš duovddaguovlluid válljema vuolggasajit

Beaivádaninventeremiin leat meroštallan 183 riikkaviidosáčat árvvolaš duovddaguovllu. Mielde leat 30 áibbas odđa guovllu. Fuomášahti oassi odđa guovlluin lea Davvi-Sámis, man duovdagiid inventeremis leat váldán vuosttas gearde viidasit vuhtii sápmelaččaid ovdahistorjjá ja sápmelaš ealáhusduovdagiid. Dávisteaddji vugiin riikkaviidosáčat árvvolaš duovddaguovlluin leat sihkkon sullii 20 guovllu, go daid duovddaárvu lea gillán ovdamearkan odđahuksemis dahje ealáhusráhkadusa nuppástusain, dahje go daid mávssolaš duovddaárvvut leat dorvvastuvvon huksejuvvon kulturbirrasa inventerema čuožahahkan. Lassin mángga duovddaguovllu ráddjema leat rievदान. Ráddjemii lea dárkkálnuhtán duovddaákkaiguin dahje eanageavaheami nuppástusaid dihtii. Beaivádaninventeren lea gokčan oppa Suoma vuhtii válddekeahhtá Álánda, man guovllus doibmet eanagotti iežas lánkaásaheami mielde.

Riikkaviidosáčat árvvolaš duovddaguovlluid beaivádaninventerema váldodeaddu leamašan ealaskas, luondus ja kulturárvvuidis dáfus mánggabealat eanadoalloduovdagis, mat buktet ovdan earenoamáš ovddasteaddji vugiin duovddaeaganagottis ja -guovllus mihtilmas árbevirolaš duovddasárgosiid. Árvvolaš duovddaguovlluid válljui evttohit inventeremiid vuodul goittotge maiddái eará álgobuvttadeamialáhusaid,

dego guolástusa, meahcebevdu, vuovdedoalu ja boazodoalu duovdagiid. Suologuovlluealáhusaid ovddastit buoremusat golbma duovdaga ja kultuvrra dáfus mearkašahtti mearraguovllu nuorttabeale Suomaluovttas, Suolomearas ja Mearačoddaga suologuovllus. Lassin suelokultuvrra govvejit muhtun Davvebađaeatnama riddoguovllu ja Máttá-Savo jávresuologuovllu báikkiit. Sámekultuvra bajiduvvo ovdan mánggain báikkiin, mat ovdanbuktet boazodoalu historjjá, sápmelaš árbevirolaš jahkodatjohtima, sápmelaš bivdo- ja čoaggindoalu, sápmelaččaid bassi báikkiid ja Sámi ássanhistorjjá áigodagaid Davvi-Sámis. Lassin guovloválljui gullet maiddá ovttaskas duovddaoidnosat, dego mearkašahtti duovddaturismabáikkiit dahje earenoamáš árvvolaš, kultuvrralaččat mearkašahtti luondduduovddaoppalašvuodát.

Riikkaviidosáččat árvvolaš duovddaguovlluid meroštalladettiin leat sihkkarastán, ahte juohkehaš duovddaeaganagotti ja duovddaguovllu mávssolaččamus sárgosat leat ovddastuvvon duovddaguovloválljus. Meroštallamis leat dorvvastan maiddá Duovddaguovlobargojoavkku gárvvistan duovddaeaganagoddejuhkui, mas Suopma lea juhkkjuvvon logi duovddaeaganagoddái ja 37 duovddaguovlui (Duovddaguovlobargojoavkku smiehtamuš I 1993: 15–44). Eaganoddejuohku mieiggasta luonddu- ja kultursárgosiid guovlulaš oktasašmolsašuddamii, man vuodul Suoma eará osiid duovdagiin leat biddjojuvvon joavkkuide guovlulaš oppalašvuodát, main leat iešlágan duovddasárgosat. Juogu váldolinnját buktet ovdan luonddusárgosiid (gierahámiid, čázádatráhkadusa, šattolašvuodaavádagaid) hálldašan duovdaga stuorragova, muhto maiddá duovdaga hábmen kulturhistorjjálaš sárgosiid ja kultuvrralaš oktavuodát leat váikkuhan guovlojuhkui. Mánggain eaganottiin leat gárvvistan inventeremiid oktavuodas dárkilut eaganotti siskkáldas duovddatiippajuogu. Váldegotti dásis ii goittotge bohtán dárbu nuppástuhttit dálá duovddaeaganoddejuogu.

Duovddaguovlluid inventeremis duovdagat leat ipmirduvvon Eurohpálaš duovddaoppalašsoahpamuša meroštallama heivehaladettiin guovlulaš, olbmo ja birrasa vuorováikkukhusas šaddan, historjjálaš ja dálá servodatlaš ovdánanlinnjaid čájeheaddji oppalašvuohan. Guovlluid ráddjemiin lea nu váldojuvvon oainnusviidodagaid lassin vuhtii ovdamearkan sierradášat vuorováikkuhanfierpmádagat ja giliid birrasii šaddan historjjálaš bivdo- ja návddašanguovllut. Doaimmalaš ráhkadus leamašan mávssolaš ráddjenágga eandalii dakkár guovlluin, gos dálá eanageavaahanhámit, mat oidnojit, eai muital guovllu historjjálaš luonddu. Ovdamearkan Davvi-Sámis duovddaguovlluid leat ráddjen boazodoalu ja árbevirolaš jahkodatjohtima dahkan doaimmalaš guovlluid rájáid meroštallama bokte. Dávisteaddji láhkai suolo- ja mearraguovlluin leat figgan váldit vuhtii giliid guollečáziid ja guollebivdui ja šibitdollui gullelaš jahkodatjohtima rájáid. Duovddaguovlluválljui leat čáhkaduvvon mearafavlliid ja sisčáhcemáđijaid birra šaddan oppalašvuodaid, maid muhtun dihto johtinfávli dahje máđidja lea historjjálaččat čatnan dahje čatná ain iežas doaimmalaš ovttađahkan.

4.2 Árvvolaš duovddaguovlluid iešvuodát

Suopmelaš eanguovlu šaddá mángga earalágan guovlulaš oppalašvuodas. Birsdahkkiid, dego luonddusárgosiid váldolinnjaid, olis eanguovloguovlluid meroštallet daid sajádat gávpot- ja guovddášguovlluid ektui ja viidasut doaimmalaš ja viidodaga fierpmádagain. Maiddá eanageavaheami ja dan plánema ja ealáhusaid eavttut, doaimbahirrasat, ja ađagažaldagat molsašuddet garrasit eanguovllu mielde. Suopmelaš eanguovllu doaimmalaš ja duovdagamánggahámatvuoda dihtii riikkaviidosáččat árvvolaš duovddaguovllut leat gaskaneaset hui earaláganat- ja sturrosaččat. Daid duovddaárvvuid árvvoštalladettiin leage galgan váldit dárkilit vuhtii báikkálaš ja guovlulaš dahkkiid ja guovlluid doaimmalaš vuolggasajit.

Riikkaviidosáččat árvvolaš duovddaguovlluid beaivádaninventeremis geavahuvvon árvoklassifiseremiid vuodđun leat ovdalis meroštallojuvvon kritearat (*Inventerrenráva...* 2010). Deháleamos guovllu árvvu bajideaddji kritearat leat luonddu mánggahámatvuoha, luonddusárgosiid ovddasteaddjivuoha, duovdaga ja eanageavaheami historjjálaš ovdáneapmi ja joatkevašvuoha, kultursárgosiid ovddas-

teadjivuohhta ja härvenašvuohhta, duovdaga symbola- ja identitehtaárvvut, duovdagoiva oktilašvuohhta ja váikkuhus, duovddaeaganagotti sierraiešvuodaide albmoneapmi ja árbevirolaš duovddaráhkadusas spiehkaseaddji elemeanttaid gáržodat. Lassin árvvolaš duovddaguovlluin leat gáibidan ealaskasvuoda, mii dáhkida duovdaga ja álgobuvttadeami lávga ja joatkevaš čanastaga. Dán sivas árvvolažžan leat atnán mánggaid dakkár guovlluid, main eanadoalu ođđa buvttanduovdagat leat heivehuvvon árbevirolaš duovddaráhkadussii dássedettolaččat. Beaivádaninventeremiin leat bajidan maiddái muhtun árabut dahkkon inventeremiin unnán fuomášumi ožžon temáid. Dát leat sáme kultuvrra, suologuovloaláhusaid ja mearrafávlliid olis earret eará nuppi máilmmisoađi maŋŋasaš šilljoguovllu duovdagat, vuovde- ja fuođdobivdokultuvra sihke jekkiid ávkkástallan ja mearkkašupmi oassin suomelaš kulturhistorjjá, birasgaskavuoda ja duovddagoiva.

Árvvolaš duovddaguovllut sáhttet leat juogo earenoamáš bures seilon báikkit dahje duovddaguovllus mihtilmas duovdaga mánggabealagiid speadjalasti čavdes duovdagat. Kritearaid dievvama ja daid gaskasaš deattuhemiid leat árvvoštallan dáhpáhusaid mielde deattuhemiin duovdagis boahtán oppalašmiellagova. Muhtun guovlluid leat sáhttán atnit árvvolažžan, vaikke dat livččege deavdán dušše moatti kriteara, ovdamearkan dalle go dat dovddahit earenoamáš čielgasit muhtun dihto duovddatiippa dahje jus daid duovddagovva lea earenoamáš čavddis ja ovddasteaddji. Nuppiin guovlluin árvoklassifiseremii lea váikkuhan mánggaid kritearain meroštallojuvvon árvodahkkiid ovddasteaddji oktasašmolsašuddan. Sáme kultuvrra duovdagat leat gáibidan iežas, boazodoalu lundui ja sáme kultuvrii gullevaš duovddaipmárdussii gullevaš guorahallanvuogi.

Beaivádaninventeremiin leat árvvoštallan maiddái nuppástusa, mii lea dáhpáhuvvan duovdagis. Inventeremiin leat bajidan riikkaviidosáččat árvvolaš duovddaguovllun muhtun árabut eanagottálaččat árvvolaš dahje árabut árvvoštalakeahtes guovlluid, jus dat leat ovdamearkan aktiivvalaš duovdagadikšuma dihtii ovdánan nu, ahte dat dál devdet riikkaviidosáččat árvvolaš duovddaguovlluid kritearaid. Dávisteaddji vugiin oassi ovddit inventerema čuovvu riikkaviidosáččat árvvolaš duovddaguovlluin leat nuppástuvvan nu olu earret eará eananguovloaláhusaid nohkama, ávdimin šaddan, čoahkkebáikin šaddan, dahje árbevirolaš duovddagovas spiehkaseaddji huksema dihtii, ahte daid atnet massán riikkaviidosáš mearkkašumis. Muhtun guovlluin ođđa duovddaelemeanttaid leat oaidnán doarjut guovllu árvvuide, jus dat leat heivehuvvon árbevirolaš duovddaráhkadussii ja ealáhusráhkadusa ovdáneami joatkevašvuhiti.

4.3 Duovddaoidnosat

Stuorámuš oassi riikkaviidosáččat árvvolažžan evttohuvvon duovddaguovlluin ovdastit eananguovllu ealáhusduovdagiid. Inventeremii leat goittotge váldon maiddái riikkaviidosáččat árvvolaš duovddaoidnosiid, mat leat riikkaviidosáččat hui beakkán, duovdaga dáfus áidnalunddot ja kulturhistorjjálaččat fuomášahtti čuožáhagat. Duovddaoidnosiid árvvoštaladettiin leat gidden earenoamáš fuopmášumi duovddagovvii, luondduiešvuodaide ja čuožáhagaid historjjái.

Duovddaoidnosiidda gullet earret eará luonddu- ja duovddaturismačuožáhahkan beakkán oainnusbáikkit, duovdaga dáfus áidnalunddot luonddu- ja kulturduovddaoppalašvuodat ja symbola- ja identitehtaárvvuid dáfus fuomášahtti miellit, duoddarat dahje jeagge- ja vuovdeguovllut, maiddái laktása guhkes kulturhistorjjá. Duovddaoainnusin leat meroštallojuvvon maiddái Hailuoto, Helssega ovddabeale mearraduovdda, Savonlinna Kyrönsalmi, Strööm mearrafávlli, Pirkanmaa hárrjiid ja Häme Härkätie sullasaš mánggahámat čuožáhagat, main luonddudiliid, ealáhusaid, kulturhistorjjá ja lihkaideami guhkes ja mánggalágan vuorrováikkuhus lea hábmen iešlágalaš, ovddasteaddji ja áidnalunddot oppalašvuodaide.

Duovddaoidnosiid sajádat eanageavaheami plánemis lea seammá go earáinge duovddaguovlluin. Mánggat duovddaoidnosat leat álbmotmehciin dahje eará sajis stáhta eatnamiin. Davimus Suomas leat čuožáhagat, mat leat obban suodjalanguovlluid sis-

te. Dákkár čuoáhagaid dikšuma vuodđun leat dikšuma ja geavaheami plánen, mas duovddaárvvuid guorahallet iežas oppalašvuohtan.

4.4 Inventerekeahtá báhcán čuoáhagat ja boahhtevaš inventerendárbbut

Beaivádaninventerema doaibmagohččun lea ráddjen mánggaid suomelaš duovddagovaide mihtilmas duovddatiippaid duovddaguovlovállju olggobeallái. Inventeremat eai leat čujuhuvvon luondduduovdagiidda, vaikke mánggat suomelaš luonddutiippat bihtet ovdan duovddaguovlluin ja eandalii duovddaoidnosiin. Luondduduovdagiid dáfus almmolaš vuolggasadjin leat atnán dan, ahte dat váldojuvvojit doarvái bures vuhtii luonddusuodjalanguovlofierpmádagain, iige daidda dárbaš dan dihtii laktit badjálás hálddahaslaš kategoriijaid.

Gávpotguovllut ja čoahkkebáikkít eai vuolggasajis leat inventerejuvvon. Urbána dahje čoahkkebáikeluvvan guovllut leat mielde lagamustá dakkár duovddaguovlluin, maid ráddjemat ollet gávpotguovlluid lahkasi, ja viiddis eananguovloduovddaoppalašvuohtan, main kirkosiiddat dahje eará čoahkkebáikkít gullet earutkeahtá guovllu árbevirolaš ealáhusduovdagiid. Inventerema vuodđun lea ná Duovddaguovllubargojoavkku 1990-logus evttohan linnjágeassin, man mielde gávpogiid ja stuorra ássanguovddážiid duovdagat spiehkkaš eananguovlooidnosiin sihke dikšungáibádu-saideaset ja duovddagova hábmejeaddji eanageavahanhámiid dáfus (Duovddaguovlobargojoavkku smiehtamuš I 1993: 46). Riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluid plánen- ja vuoigatvuođaváikkuhusat leat ovdánan dorvvastit eananguovllu ealáhusduovdagiid mávssolaččamus árvvuid, iige daid sáhte dan dihtii viiddit dakkárin gávpotguovlluide. Gávpot- ja eananguovloduovdagiid gaskasaš doahpágiid rádjá dovddastuvvo goittotge inventeremis dáhpáhusaid bokte, ja mánggaid riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluid geavaheami stivrejeaddji prinsihpaid lea vejolaš heivehit maidái gávpotguovlluid eanageavaheami plánemis.

Inventeremis ii leat maidái guorahallojuvvon ovttaskas huksejuvvon kulturbirrasa čuoáhagaid. Huksejuvvon kulturbirrasa árvočuoáhagaid vuhtii váldin guovlluide-geavaheami plánemis lea dorvvastuvvon RKY-inventeremiin (Musealágádus 2009). Bádjagasvuodaid garvima dihtii inventeremiid olggobeallái leat ráddjen muhtun dakkár duovddaárvvuid dáfus fuomášahtti guovlluid, mat gullet RKY-inventeremii. Duovddaguovlluid inventeremii ii maidái leat gullan árbebiotohpaid systemáhtalaš inventeren, vaikke dovddus árbebiotohpabáikkít leat váldojuvvon vuhtii árvvoštala-dettiin duovddaguovlluid árvoluohkáid. Dákká bokte beaivádaninventeren spiehkka-sa muhtun veardde árabut dáhkkon inventeremis, man loahpparaporttas leat ovdan buktojuvvon ovdamearkalágán vällju oyddasteaddji árbebiotohpaid (Duovddaguovlobargojoavkku smiehtamuš II 1993). Árbebiotohpain leat dahkkon iežas čielggadusat nuppiid oktavuodain (omd. Vainio je. 2001)

Inventeremiin leat guđđojuvvon eret maidái dakkár eanaguovllu ealáhusduovdda, man eai oaidnán ovddastit árbevirolažžan dulkojuvvon buvttadanhámiid dahkan duovdaga historjjálaš joatkevašvuoda. Dát leat ovdamearkan odđa beaktilis vuovdedoalu, darfebuvttadeami, eanaávdnasiid váldima, energijabuvttadeami, fitnodatdoaimma dahje gávppi šaddadan birrasat. Dávisteaddji vugiin fas duovddaoidnosiid olggobeallái leat ráddjen odđalágan dahje odđa turismaráhkadusaid. Turismma šaddadan birastiippaid sajis duovddaoidnosiid árvvu leat oaidnán vuodđuduvvat vuostazettiin daidda álgoálggolaš duovdagiidda, mat leat dahkan turismma beroštumi moriheapmái.

Oahpáhus- ja kulturministeriija ja birasministeriija jagi 2014 almmustahtán *Kulturbirasstrategiijas 2014–2020* leat oktan doaibmabidjun meroštallan riikkaviidosaš guovlluideavahanmihttomeriid čuoovu kulturbirrasiid inventerema ovtasteami oktan riikkaviidosaččat árvvolaš kulturbirrasiid inventeremin (Oahpáhus- ja kulturministeriija 2014: 28). Duovddaguovlluid beaivádaninventeren lea sisttisdoallan muhtun álggahemiid dán mihttomeari guvlui. Boahhtevuodas duovdagadikšuma mihttomeriid, kritearaid ja instrumeanttaid ovddidettiin lea dárbu smiehtat

viidáseappot dan, mo dábálaš duovdagat sihke dálá meroštallamiid gaskii ja olggo-beallái báhcán duovddatiippaid sáhttá váldit buorebut vuhtii virgeoapmahašdoaimmas.

5 Duovdagadikšun riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluin

5.1 Duovddaguovllut eanageavaheami plánemis

Riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovllut leat hálddahaslaš geahččančiegas okta guovlluidegeavaheami plánemis dárbbasuvvon diehtogáldu. Guovlluid ulbmil lea buktit duovddageahččančiega eanageavaheami plánemii, dáhkidit duovddaárvvuid sajádaga guovllus ollašuvvon plánaid ja doaibmabijuid vuolggasadjin ja ovddidit plánenvuogádagaid, mat váldet duovdagiid vuhtii. Stáhtaráđi nannen riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluid galgá riikkaviidosaš guovlluideavahanmihttomeriid mielde čujuhit eanagoddelávain, mat fas bealistis stivrejit gieldalávabarggu. Duovddaárvvut sáhttet leat maiddái luonddusuodjalanguovlluid suodjaleami ja dikšuma ággan.

Jus árvvolaš duovddaguovlui dahkkojuvvo oppalaš- dahje sajádatlávva, virgeoapmahaš galgá giddet earenoamáš fuomášumi álgodieđuid ja vuoddočielggadusaid reahkkámii ja duovdaga iešvuodaide, oppalašgovvii ja identitehtaárvvuide. Fidnuid, mat leat plánema vuolde, duovddaárvvuid galgá árvvoštallat sierra, vai ovdamearkan vejolaš dievasmahttinhuksen vuogáiduvvá sajádaga, mihttoláva ja huksenvuogi dáfus duovdagii. Duovdaga árvvuid seailun gáibida, ahte huksen dahje eará doaibmabijut heivehuvvojit duovdagii suvdilit. Mávssolaš lea, ahte nuppástus, mii dáhphuvva duovddaguovllus, ii leat ruossalasvuodas inventeremis dovddahuvvon duovddaárvvuiguin.

Riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluid inventeremis leat vuddjon eandalii árbevirolaš eananguovloaláhusaid šaddadan duovdagiidda. Historjjálaš perspektiivvas fuolatkeahhtá duovddaguovlluid mihttomearri ii leat eastit eananguovloaláhusaid ja duovdaga ovdáneami iige dahkat dálá eananguovloaláhusaid hárjeheami váddáseabbon. Duovddaguovlluid vehkiin figgat buorebutge stivret ja doarjut guovlluid ovddideami daid iešvuodalági ja sierrasárgosiid doarjumiin ja heivehemiin dálá ealáhusdoaimma gáibidan rievdadusaid historjjálaš ovdánemiide. Duovddaguovlluid galgáge guorahallat plánemis vuosttaš sajis kulturhistorjjálaččat fuomášahtti oppalašvuhtan, maid árvvu vuodđun historjjálaš sárgosiid olis ain joatkašuvvi birra ja ealáhusaid gaskasaš suvdilis gaskavuohta. Plánemis galgá maiddái figgat dáhkidit, ahte duovddaguovlluin, ahte duovddaguovlluin seilot dat materiálahis gálvvut, maid biras- ja duovddageahččančiegaid vuhtii váldán ealáhusdoaimma buvttada oalgebuvttan. Dát leat earret eará guovllu oppalaš hávskkesvuolta, geasuheaddjivuolta, ekologalaš mánggahámatvuolta, áiggi gearddádagat sihke guovlulaš ja báikkálaš identitehta.

Go duovdagiin leat hárve garra ja oktageardán ráját, leat guovlluid ráddjemat dávjá mángga nuppástuddi kompromissat. Vaikke duovddaguovlluid kártaáddjemiid geavahit guovlluidegeavaheami plánemis konkrehta elemeantan, mat stivrejit doaimma, galgá rájáiid oaidnit maiddái dakkárin, mat addet sula. Duovddaguovlluid oppalašgovvii váikkuhan duovdda joatkašuvvá maiddái ráddjema olggobealde, nuba duovddaguovlluid lahkasiin dahkkon doaibmabijuiin sáhttet leat mávssolaš váikkuhusat duovddaguovllu árvvuide. Duovddaguovlluid ja daid birastahtti guovlluid galgá guorahallat eanageavaheami fidnuid bokte oppalaččat.

5.2 Duovdagadikšuma vejolašvuodát

Eananguovlu ja dan duovdagat leat seailuhan manjimus jahkelogiid nuppástusain fuolatkeahtá nana symbola- ja identitehtamearkkašumis sihke báikkálaš ássiide ja eará álbmogii, mas leat dávjá persovnnalaš čanastagat eananguvlui. Lassánan didolašvuolta eanadoalu birasváikkuhusain ja eananguovloduovdagis buresbirgejumi lasiheaddji materiálahis ekosystemabálvalussan lea lasihan olbmuid beroštumi duovdagii ja duovdagadikšumii. Dakko gokko eananguovloduovdagat leat árbevirolaččat šaddan ja seilon ealáhusdoaimma oalgebuvttan, lea duovdaga dikšun dálá eanadoalus mihttomeari vuollásaš ja juobe ámmátlaš, ja dan movttiideaddjin leat dahkan earálágan doarjjahámiid.

Duovdaga gáhtten gáibida álo oassálastiid ja oassálastima. Duovdagadikšuma mihttomearit ja ollašuhttinuogit meroštallojuvvojitge vuosttažettiin báikkálaš ássiid, eanaeaggádiid, virgeoapmahaččaid ja mánggaid earáid sierra doaibmiid ovttasbargun. Riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluid beavádaninventerema ja dasa gullevaš dieđiheami oktan mihttomearrin lea oažžut guovlluid ássiid ja eará doaibmiid váldit duovddaguovllut alccesis sihke bajásdoallat ja dikšut daid duovdaga. Báikkálašdási doaibma lea dárbašlaš, vai guovllut sáhttet ovdánit iežaset eavttuiguin, muhto seammás nu, ahte ovdáneapmi buvttada dássettolaš, bures dikšojuvvon ja hávskes duovdaga, man kultur- ja luonduárvvut seilot ja juobe nanosmuvvet.

Árvvolaš duovdagiid dikšuma leat ovddidan mánggain guovlluin mángga eanagottis fidnuid bokte. Fidnut leat vuddjon konkrehtalaš dikšundoaimmaid lassin maiddá duovddaguovllu áššedovdiid ja báikkálaš doaibmiid vuorováikkuhusa deahtisteapmái, duovdagadikšuma guoskevaš dieđu lasiheapmái ja dan oažžuma buori-deapmái. Dehálaš leamašan maiddá duovddageahččančiega vuhtii váldin eará fidnuin, mat ollašuhttojuvvojit eananguovllus. Duovdagadikšuma doarjjan leat ovddidan mánggalágan ruhtadan- ja stivrenvuogádagaid. Daid vehkiin leat sáhttán ollašuhttit sierra viidosaš fidnuid, mat leat molsašuddan mánggaid hálddahus- ja doaibmiid ovtasteaddji guhkesáigásaš dahje bastevaš moatti olbmo fámuiguin ollašuhtton ovttaheave doaibmabijuide. Bivnnuheamos duovdagadikšuma vuolggasajit leat gillevázzin sihke duovdaga- ja birrasadikšunplánat, mat dahkkojuvvojit gilleplánema oktavuodas. Daid oktavuodas báikkálaš ássit ja doaibmit sáhttet hutkat ideaid duovddaguovllu áššedovdiiguin vejolaš dikšunčuozáhagain ja buktit ovdan jurdagiiddis lagašduovdaga dikšumis

Viidasut guorahallamis duovdagadikšun lea ovdamearka ođđalágan biraspolitihkas mii bajida lagašdemokratiija. Duovdagadikšuma ovddidemiin lea vejolaš lasihit eananguovllu searvvušvuoda ja doaibmivuoda. Dalle báikkálaš ássit meroštallet ovttas iežaset gaskavuoda lagašduovdagiidda ja -birrasii, oassálastet duovdagiid ja daidda gullevaš árvvuid rievdadeaddji mearráduhdahkamii ja aktiivvalaččat ovddidit doaibmavugiid, maiguin lea vejolaš heivehit duovdaga nuppástusaid oktasaččat meroštallojuvvon mihttomeriide ja árvvuide. Riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovllut doibmet duovdagiid guoskevaš háleštallama vuolggaheddjin ja buktet dán báikkálašdási háleštallamii oainnuid, maid vuoddu lea áššedovdidieđus. Duovdagadikšumii movttiidettiin duovddaguovllut sáhttet láchit vuoddu gilledoaimma ovddideapmái, ássiide oaivvilduvvon fierpmádagaid dahkamii, ođđa doaibmijoavkkuid integreremii báikkálašdási doibmii, ássiid ja hálddahusa gaskasaš gulahallama lasiheapmái ja dakkár guovlluidegavaheami beavttálmahttimii, maid vuoddu lea fidnuin.

Moatti riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovllus duovdagadikšun lea váldojuvvon oassin gillesearvvi doibmii, ja dalle dasa lea leamašan vejolašvuolta ohat ruhtadeami Nannan-Suoma eananguovllu ovddidanprográmma fitnodat- ja fidnodoarjjan. Duovdagadikšuma sáhttá ruhtadit maiddá birasbuhtadanvuogádaga birassoahpamušain ja ii-buvttaduslaš investerendoarjagiin sihke luondu ja duovdaga birassoahpamušain, mii ovddida mánggahámatvuoda. Dáid buhtadusaid sáhttet ochat aktiivaeanadoallit ja registrerejuvvon searvvit (Eana- ja meahcedoalloministeriija 2014). Duovdagadikšuma leat sáhttán ovddidit maiddá ovdamearkan Leader-fidnuid bokte,

maidda leat sáhtttán oassálastit ássit, servošat, fitnodagat sihke báikkálaš- ja guovlohálddahusa ovddasteaddjitge. Duovdagadikšumii lea oažžumis geavtlaš oahpisteapmi ovdamearkan Eana- ja ruovttudoallonissoniid Guovddáža duovdagadikšuma rávvejeadjiid fierpmádagas. Maiddái mánggat earát organisašuvnnat ovddidit doaimmaset duovdagadikšuma, ovdamearkan eaktodáhtolašbarggu ja mánggalágan eará fidnuid ollašuttima bokte.

5.3 Duovdagadikšunguovllut

Riikkaviidosáčat árvvolaš duovddaguovllut doibmet maiddái vuolggasadjin pláne-dettiin luonddusuodjalanlága čuovvu duovddaguovlluid dahjege duovdagadikšunguovlluid. Duovdagadikšunguovlluid sáhttá vuodđudit luonddu- ja kulturduovdaga čábbodaga, historjjálaš iešvuodaid dahje dasa gullelaš eará sierranasárvvuid seailuheami ja dikšuma dihtii (luonddusuodjalanláhka, 32 §).

Supmii leat juovlamánu 2015 rádjai vuodđuduvvon njeallje riikkaviidosáš duovdagadikšunguovllu, Skärlandet, Hyppäjokilaakso, Kairala-Luiru ja Simo duovdagadikšunguovllut. Duovdagadikšunguovllu vuodđudeapmi plánejuvvo dahje árvvoštallojuvvo bárrásiin moatti ođđa guovllus eará guovlluin Suomas.

Riikkaviidosáčat mearkkašahtti duovddadikšunguovllu vuodđudeamis ja oaivilis mearrida birasministeriija. Eanagottálaš duovdagadikšunguovlluin mearrida ealáhus-, johtolat- ja birasguovddáš eanagotti lihtu evttohusas (luonddusuodjalanláhka, 34 §). Vuodđudanmearrádusaide lea dábálaččat laktášan báikkálaš doaibmiid sihke biras- ja eananguovlohálddahusa ovttas gárvvistan dikšun- ja geavahanplána. Plána gárvvistettiin figgat ovttastit báikkálaš doaibmiid duovdagii čujuhan sávaldagaid, mearkkašumiid ja mihttomeriid sihke hálddahusa oainnuid árvvolaš duovdagis ja dan suvdilis anus. Duovdagadikšunguovlluid ráddjen meroštallojuvvo ovttasbarggus biras-, guovlo- ja báikkálašhálddahusa sihke eanaeaggáid ja eará doaibmiiguin. Buohkaid dássáži vuodđuduvvon duovdagadikšunguovlluid plánen lea vuolgán johtui báikkálaš álgagiid vuodul, mii lea gávnnavuvvon buoremus doaibmavuohkin. Birasministeriija lea oassálastán guovlluid vuodđudeapmái ja dikšumii go lea fállán áššedovdiveahki ja ruhtadan ovdamearkan duovdagadikšunguovlluid ráddádallangottiid doaimma ja guovlluin dahkkojuvvon duovddadikšuma doaimmaid.

6 Vuoigatvuodáváikkuhusat ja mearrádusdahkan

6.1 Oppalaš riikkaviidosáš árvvolaš duovddaguovlluid stivrenváikkuhusas

Deháleamos riikkaviidosáš árvvolaš duovddaguovlluid ollašuttinvuohki lea eana-geavahan- ja huksenlága (MRL, 132/1999) ja dan dievasmahti eanageavahan- ja huksenásahusa (MRA, 895/1999) čuovvu eanageavaheami plánen. Eanageavahan- ja huksenláhka lea duovddaárvvuid vuhtii váldima stivrejeadji oppalašláhka. Dan vuodul dahkkojuvvon lávvabargguin sáhttá stivret duovdaga dáfus árvvolaš guovlluid geavaheami ja heivehit birasgeahččančiegaid oktii eará intereassaiguin.

Geatnegasvuohka váldit vuhtii duovddaárvvuid guoská lávvabarggu lassin fidnuid, mat rievdatit garrasit duovdaga. Dakkárat leat earret eará eanaávdnasiid váldin, geainnuid ráhkadeapmi ja ráhkadusaid burgin. Riikkaviidosáčat árvvolaš duovddaguovlluid beaivádaninventeremiid geavahit plánen- ja čielggadanmateriálan ovdalis máinnašuvvon fidnuin ja daid lobiid mearridettiin.

MRL olis deháleamos duovdaga suodjaleami ja dikšuma ovddideaddji stivrenvuohki lea luonddu- ja duovdagasuodjaleami guoskevaš luonddusuodjalanláhka (1096/1996). Maiddái muhtun eará lágat, dego vuovdeláhka (1093/1996), eanaávnasláhka (555/1981) ja čáhceláhka (587/1996), sisttisdoallet luonddu ja duovdaga vuhtii váldima guoskevaš njuolggadusaid. Lassin huksenárbbi suodjaleamis áddo-

juvvon lága (498/2010) vuodul ráhkadusaid lagašbirrasii gullevaš guovllut sáhttet bohtit suodjaleami vuollái. Láhkaásaheami lassin duovddaárvvuid gáhttema stivrejit riikkaidgaskasaš soahpamušat ja ávžžuhusat. Riikkaviidosáččat árvvolaš duovdda-guovlluid beaivádaninventeren deavdá mánggaid *Eurohpálaš duovddaoppalašsoahpamušas* (14/2006) meroštallojuvvon mihttomeriid ja geatnegasvuodaid (gč. lohku 2.2).

6.2 Stáhtaráđi mearrádusa vuhtii váldin

Duovddaguovlluid beaivádaninventerema leat oaivvildan buhttet jagi 1995 stáhtaráđi prinsihppamearrádusain nannejuvvon riikkaviidosáččat árvvolaš duovddaguovlluid inventerema riikkaviidosáš guovlluideavahanmihttomeriid oaivvildan riikkaviidosáš inventeremin (VAT, 30.11.2000 ja dan dárkkistus 13.11.2008; lohku 4.4). áššis mearrida stáhtaráđi birasministeriija dahkan evttohusa vuodul. Birasministeriija gárvvista evttohusas, man vuodđun leat beaivádaninventerema bohtosat, SOVA-lága (200/2005) ja hálldahuslága (434/2003) čuovvu meannudeamit ja eará ministeriijaid addán cealkámušat.

Beaivádaninventeremiid gárvvásmuvadettiin fámus leat mánggat eanagoddelávat, main riikkaviidosáččat árvvolaš duovddaguovllut leat čujuhuvvon jagi 1995 stáhtaráđi mearrádusain nannejuvvon inventeremiid mielde. Jus duovddaguovllu ráddjen spiehkkaša eanagoddeláva beaivádaninventerema čuovvu ráddjemis, de galgá beaivádaninventerema váldit eará lávvadásiin plánema vuolggasadjin stáhtaráđi mearrádusa manjá eanagoddeláva merkejumis fuolatkeahttá. Vejolaš ruos-salasvuodaid beaivádaninventeremiid bohtosiid ja dálá eanagoddeláva gaskkas lea dárbu giehtadallat virgeoapmahašráddádallamiin. Spiehkkasemiid eanagoddeláva stivrenváikkuhusas galgá ákkastallat.

6.3 Riikkaviidosáččat árvvolaš duovddaguovllut geavaheami plánema vuolggasadjin

6.3.1 Duovdagiid vuhtii váldin riikkaviidosáš guovlluideavahanmihttomeriin

MRL:a čuovvu plánenvuogádaga vuodđu lea dárkkálnuvvi plánemis, mas riikkaviidosáš guovlluideavahanmihttomearit ja oppalašlágan lávat (eanagodde- ja oppalašláva) stivrejit ovttaskasčuooggáide čuoheci lávaid (sajádatlávva) plánema ja dahket eavttuid fidnuid plánaide ja lohpeannudeapmái.

MRL:a 22 § 2 momeanttas gávnnavuvvo, ahte riikkaviidosáš guovlluideavahanmihttomearit gusket áššiid, mainna lea guovloráhkadusa, guovlluid geavaheami dahje johtolat- ja energiijafierpmi dáfus eanagotti viidásut mearkkašupmi; áššiid, mainna lea mearkkašahtti váikkuhusas našuvnnalaš kultur- dahje luondduárbbái; dahje áššiide mainna lea riikkaviidosáččat mearkkašahtti váikkuhus ekologalaš gierdavašvuhtii, guovloráhkadusa ekonomalašvuhtii dahje mearkkašahtti birashehttehusaid garvimii. MRL 24 §:a mielde stáhta virgeoapmahaččat galget ovddidit guovlluideavahanmihttomeriid ollašuvvama ja árvvoštallat doaimabijuideaset váikkuhusaid guovloráhkadusa ja guovlluid geavaheami dáfus. Lassin eanagotti plánemis ja eará guovlluid geavaheami plánemis galgá fuolahit riikkaviidosáš guovlluideavahanmihttomeriid vuhtii váldimis nu, ahte ovddidit daid ollašuvvama. Riikkaviidosáš guovlluideavahanmihttomeriid galgá de váldit vuhtii eanagoddeláva gárvvistettiin, muhto maiddá oppalaš- ja sajádatlávva barggus lávvahámiid gáibidan vugiin.

Stáhtaráđi mearrádusas riikkaviidosáš guovlluideavahanmihttomeriin kultur- ja luondduárbbi sihke áhpásnuhttinanu ja luondduváriid guoská lohku 4.4. Logu oppalašmihttomeriid mielde “guovlluideavahemiin ovddidit našuvnnalaš kulturbirrasa ja huksenárbbi ja daid guovlulaš molsašuddi luonddu seailuma”. Sierramihttomeriin gávnnavuvvo, ahte guovlluideavaheamis galgá sihkarastit riikkaviidosáččat mearkkašahtti kultur- ja luondduárbbi árvvuid seailuma. Duovddaguovlluid duovd-

dagovvii váikkuha maiddá sierramihttomeriide sisa biddjon linnjágeassin, man mielde “almmá sierra ákkaid ii buriid ja oktílaš bealldoguovlluid galgga váldit čoahke-keáikedoaimmaid atnui iige buorre ja viiddis vuovdedoalloguovlluid cuvket eará eanageavahemiin”. Guovlluideavahanmihttomeriin gáibiduvvo maiddá, ahte guovlluideavaheami plánemis váldjuvvo vuhtii ekologalaš ja áhpásnuhttinanu dáfus mearkkašahti luondduguovlluid, maid dahkan guovlooppalašvuodaid ii oáččo dárbbasmeahttumit cuvket. Lassin luonddu- ja duovddaárvvuide giddejuvvo fuomášupmi geađeávdnasiid váldimii gullelaš sierramihttomeriin, maid mielde “geađeávdnasiid váldimii čujuhuvvon guovlluid vuodđun galgá leat árvvoštallan, mas čielggaduvvojit guovlluid luonddu- ja duovddaárvvuid ja nuppe dáfus heiven čáhce- ja geađeávnasdikšumii”.

Virgeoapmahaččaid gárvvistan doarvá viiddis válmmaštallamii vuodđuduvvi inventeremat váldjuvvojit riikkaviidosaš guovlluideavahanmihttomeriid kultur- ja luondduárbbi guoskevaš sierramihttomeriid mielde vuhtii guovlluideavaheami plánema vuolggasadjin. Riikkaviidosaččat mearkkašahti kulturbirrasiid ja duovdagiid galgá čujuhit eanagoddelávabarggus, ja guovlluideavaheami galgá heivet dáid guovlluin daid historjjálaš ovdáneapmái. Riikkaviidosaš guovlluideavahanmihttomeriid oavvildan virgeoapmahašinventeremat, mat leat fámus, leat duovddaguovlluid beaivádaninventerema álggedettiin leamašan Riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovllut (Duovddaguovlobargojoavkku smiehttamuš I 1993; Duovddaguovlobargojoavkku smiehttamuš II 1993), Riikkaviidosaččat mearkkašahti huksejuvvon kulturbirrasat (Musealágádus 2009) ja Riikkaviidosaččat mearkkašahti ovdahistorjjálaš suodjalanguovlooppalašvuodát (Sisáššiidministeriija 1983).

6.3.2 Lávaiddis sisdoallogáibádusat

Lávaiddis sisdoallogáibádusat meroštallet daid vuogitvuodalaš unnimusgáibádusaid, maid sierra lávvađasit galget deavdit. Sisdoallogáibádusaid doarvá viiddis dievvan lea láva lágalašvuoda guovddáš árvvoštallanága. Buot lávvaheamiin sisdoallogáibádussii gullá duovdaga, luondduárvvuid ja kulturbirrasa árvvuid vuhtii váldin.

Eanagoddeláva gárvvistettiin galgá eandalii giddet fuomášumi earret eará duovdaga, luondduárvvuid ja kulturárbbi gáhttemii (MRL 28 §:a 3 mommeanta, 6 čuokkis). Duovdaga gáhttema guoskevaš sisdoallogáibádusa deavdima árvvoštaladettiin galgá váldit vuhtii láva váikkuhusaid riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluid olis maiddá eanagottálaččat árvvolaš duovddaguovlluide ja árvvolaš duovddaguovlluid dahkan eanagottálaš oppalašvuhtii. Oppalašláva gárvvistettiin galgá bealistis váldit vuhtii earret eará servodatráhkadusa ekologalaš suvdilisvuoda sihke duovdaga ja luondduárvvuid gáhttema (MRL 39 §). Sajádatláva sisdoallogáibádusain (MRL 54 §) gáibiduvvo, ahte lávaiddis gárvvistettiin huksejuvvon birrasa ja luonddubirrasa galgá gáhttet, iige daidda gullelaš árvvuid oáččo jávkadit.

Eanagodde- ja oppalašlávaiddis ovdalis máinnašuvvon áššit galget váldot vuhtii dan viidodagas go áššáiosolaš lávvađasi stivrenmihttomearri ja -dárkodat dan gáibidit (28 § 4 mommeantii, 39 § 3 mommeanta). Lassin buot lávvađasiid sisdoallogáibádusaid mielde galgá garvit dahkamis govttohis hehttehusa eanaeaiggádii (MRL 28 § 3 mommeanta, 39 § 4 mommeanta ja 54 § 3 mommeanta).

6.3.3 Duovdaga guoskevaš plánenprinsihpat

Almmolaš duovdaga guoskevaš plánenprinsihpaid mielde oppalašlágán lávas (eanagodde- ja oppalašláva) čujuhuvvon guovlluid geavaheami galgá leat soabalašvuodas dehálažžan adnojuvvon duovdaga iešvuodaiguin. MRL:a plánavuogádaga mielde oppalašlágán láva stivrenváikkuhus hehte ainjuo obban lávvačovdosa vuostásaš dárkilut láva dohkkeheami dahje eará fidnu lobi miediheami. Birasministeriija lea gárvvistan rávvagiid kulturbirrasa vuhtii váldimis eanagoddelávain (Kulturbirras eanagoddelávabarggus 2011).

Duovddaárvvuid vuhtii váldin lávvabarggus gáibida dábálaččat kulturbirrasiid ja duovdagiid sierraiešvuodaid almmuheaddji lávvamerkema. Guovllu geavahandárkkuhusa ja -prinsihpaid sáhtta dievasmahttit lávvamerkemiidda laktojuvvi eanagoddelávramearrádusaiguin, oppalašlávva mearrádusaiguin ja sajádatlávramearrádusaiguin (MRL 30 §, 41 § ja 57 §). Lávvamerkemiidda laktásan mearrádusat leat dehálačča lávaid vuoigatvuodaváikkuhusaid bokte. Daid vehkiin lávvamerkemiiguin almmuhuvvon guovllu geavahanulbmila ja -prinsihpaid sáhtta dievasmahttit.

Eanagoddelávva-, oppalašlávva- ja sajádatlávramearrádusaid guoskevaš guovlluid plánema ja huksema. Daiguin sáhtta sihkkarastit, ahte duovddaguovllu oppalašvuohhta, sierrasárgosat ja identitehta válđojuvvo guovllu plánemis, geavaheamis ja huksemis vuhtii riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluid inventerema mielde. Mearrádus sáhtta guoskat maiddái ovdamearkan hehteheaddji duovddaváikkuhusaid eastima dahje ráddjema huksema oktavuodas. Lassin buot lávvadásiin lea vejolaš addit suodjalanmearrádusaid guovllu earenoamáš birasárvvuid, dego duovdaga, kultuurhistorjjá, huksejuvvon birrasa ja luondduárvvuid suodjaleapmin. Suodjalanmearrádus galgá leat govttolaš eanaeiggádii. Duovddaárvvuid guoskevaš suodjalanmearrádus ii geatnegahte eanaeiggáda álgit aktiivvalaš doaimmaide duovdaga suodjaleapmin, muhto dat sáhtta geatnegahttit garvit doaimmaid, mat leat suodjaleami vuostá.

Oppalašlávaide sáhtta váldit doaimbidjoráddjehusaid dahjege duovddabargolobi ohcangeatnegasvuohhta doaimbajiude, mat nuppástuhttet duovdaga (MRL 128 §, gč. dárkileappot lohku 6.4.2). Lobi dárbu sáhtta meroštallot ovdamearkan roggama, laiguma, dássema, deavdima dahje muoraid njeaidima dihtii.

Huksenortnegis (MRL 14 § 2 momeanta) addojuvvojit báikkálaš diliin bohtán heivvolaš huksema, kultur- ja luondduárvvuid vuhtii váldima sihke buori eallinbirrasa ollašuvvama ja seailluheami dáfus dárbbalaš mearrádusat. Huksenortnega mearrádusat eai oáččo leat govttoheami eanaeiggádii dahje eará vuoigatvuoda hálddašeaddjái (MRL 14 § 3 momeanta). Suoma Gieldalihtu almmustuhttán *Ráva huksenortnega gárvvisteamái* (2013) sisttisdoallá rávvagiid gielddaide huksenortnega odastusbargui.

6.3.4 Lávvabarggu álgodieđut ja čielggadusat

Láva vuodđun galgá leat láva mearkkašahtti váikkuhusaid árvvoštalli plánemii ja dan gáibidan dutkamušaide ja čielggadusaide. Láva váikkuhusaid čielggadettiin válđojuvvo vuhtii láva doaimma ja mihttomearri. Láva gárvvistettiin galgá dárbbalaš viidodagas čielggadit plána ja guorahallama vuollásaš molssaeavttuid ollašuttima birasváikkuhusaid, fárrui váldimiin servodatekonomalaš, sosiála, kultuvrralaš ja eará váikkuhusat. Čielggadusaid galgá dahkat oppa dan guovllus, gos lávain jáhkket leat mávssolaš váikkuhusat. (MRL 9 §.)

Láva váikkuhusaid giedahallan čielggadusat galget addit dárbbalaš dieduid, vai sáhttit árvvoštallat plána ollašuttima mearkkašahtti njuolgggo ja eahpenjuolgggo váikkuhusaid earret eará gávpotgovvii, duovdagii, kulturárbái ja huksejuvvon birrasii (MRA 1 §). Čielggadusaid dárkkuhussan lea earuhit guovllu dahje čuožáhaga duovddaárvvuid sierraiešvuodaid ja árvvoštallat daid.

Riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluid beaivádaninventeremiid oktavuodas dahkkojuvvon guovlogovvadásat leat dehálačča lávvabarggu dárbbalaš duogášmateriálan. Govvadásain leat buktojuvvon ovdan duovddaguovlluid mávssolaččamus árvodahkkit, mat leat earret eará duovdaga historjjálaš ovdáneapmi ja iešvuodat sihke historjjálaš sárgosiid ja dálá doaimma oktasaš váikkuhusa bokte šaddan duovddagovva. Guovlogovvádusa dáhpusaid guovdu dáhpuhuvvan dievasmahttin ja čiekŋudeapmi lea dárbbalaš guovllu iešvuodalági ja sierrasárgosiid ovdan buktimii sierra lávvadásiid gáibidan dárkilvuodain. Birasministeriija lea gárvvistan rávvagiid kulturbirrasa vuhtii váldimis váikkuhusaid árvvoštallamis (Kulturbiras... 2013).

6.3.5 Árvvolaš duovddaguovlluid vuoigatvuođaváikkuhusat guovlluid geavaheami plánemis ja huksemis

Guovllu gullan riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluid listui ii dábálaččat buvte njuolgo vuoigatvuođaváikkuhusaid, mat čuhcet eanaeaiggádii, muhto vuoigatvuođaváikkuhusat šaddet eahpenjuolga eanageavaheami plánemis ja lohpeannudeamis.

Riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluid dáfus mearkašahtti eanageavaheami plánema gaskaoamit nappo lávat leat eandalii oppalašlágán lávat (eanagoddeláva ja oppalašláva). Dábálaččat duovddaguovlluin sáhttet šaddat eanaoamasteaddjái čuoheci váikkuhusat, go guvlui gárvvistuvvo oppalašláva. Vejolaš eanageavaheami ráddjehusain mearriduvvo dalle gielddas dáhpáhuvvan válmmaštallama mielde. Muhtun guovlluin gárvvisteami vuollásažžan sáhtta bohtit maiddái buot dárkkileamos lávva, sajádatlávva.

Riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluin sáhtta čuovvut eanaeaiggádii čuoheci váikkuhusat maiddái ozadettiin dárbbaslaš lobiid huksema dahje eará doaibmabijuid várás ja plánendárbočovdosiin. MRL:a čuovvu lobit leat huksenlobit, doaibmabidjolibit, duovddabargolibit (gč. 6.3.3), burginlobit ja spiehkastatlobit. Plánadárboguovllus oaivvildit huksema, mii birasváikkuhusaid mearkašumi dihtii gáibida dárkkilut eanageavaheami plánema ja dábalaš lohpeannudeami viidasut guorahallama. Sierraguorahallama sáhtta dárbbasit dehálaš suodjalan- dahje áhpásnuhttinintereassaid dihtii. Dehálaš suodjalanintereassaide sáhtta gullat ovdamearkan kulturduovdaga oktilašvuohta. Huksenlobi mediheapmi plánadárboguvlui, gos ii leat dohkkehuvvon sajádatlávva, gáibida ahte ovdamearkan huksen heive duovdagii iige hehte earenoamáš luonddu- dahje kulturbirrasa árvvuid seailuheami iige áhpásnuhtindárbbuid dorvvasteami (MRL 137 § 1 momeanta).

6.4 Luondduváriid geavaheapmi riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluin

6.4.1 Eanaávdnasiid váldin

Riikkaviidosaš guovlluideavahanmihttomearit stivrejit eanaávdnasiid váldima suvdilis ávkástallama prinsihpaid mielde. Sierramihttomeriid mielde eanagoddelávva-barggus galgá váldit vuhtii anolaš geađgeresurssaid ja daid golaheapmi ja gola-handárbu guhkes áigegaskkas ja heivehit oktii geađgeávnnašfuolahusa ja suodjalandárbbuid. Geađgeávdnasiid váldimii čujuhuvvon guovlluid vuodđun galgá leat árvoštallan, mas čielggadit guovlluid luonddu- ja duovddaárvvuid ja nuppe dáfus heivema čáhce- ja geađgeávnnašfuolahussii.

Eanaávnnašláhka (MAL 555/1981) lea eanaávdnasiid váldima muddema sierraláhka. Eanaávdnasiid váldin muddejuvvo MAL:a 3 § mielde sihke lávvaiguovlluin ja guovlluin gosa leat gárvvisteamen láva. MAL:a guovddáš dárkkuhus lea stivret eanaávdnasiid váldima nu, ahte duovdaga ja luondduárvvuid suodjaleami sáhtta dorvvastit. Eanaávdnasiid váldima ráddjehusat gullet lága 3 ja 6 §:ii. Lohpi ávdnasiid váldimii galgá medihevot, jus váldin ii leat ruossalasvuodas 3 §:s ášahuvvon ráddjehusai-guin ja jus áššáigullelaš váldinplána (6 §) lea buktojuvvon ovdan. Eanaávdnasiid váldimis ii oaččo bohtit MAL 3 §:a 1 momeantta mielde ovdamearkan čappa duovddagova billašuvvan dahje luonddu dehálaš čábbodatárvvuid dahje earenoamáš luonddufenomenaid duššan. Lága 3 §:s oaivvilduvvon vahátlaš váikkuhusaid galgá lobi ozadettiin álo čielggadit. Guovlluin, gos lea fámus sajádatlávva dahje vuoigatvuođaváikkuhuslaš oppalašlávva, galgá lassin geahččat, ahte váldin ii billis gávpot-dahje duovddagova.

Čappa duovddagovas lea luonddu mearkašahtti čábbodatárvvuin oaivvildit dárkkisteami vuollasaš čuožáhaga dahje dan birrasa duovdaga čábbodaga. Duovdda sáhtta oaivvildit sihke luonddu- ja kulturduovdaga. Duovdaga čábbodat galgá sisttisdoallat dihto objektiivlaš árvoštallamii vuodđuduvvi čábbodatárvvuid ja dán sivas lohpe-

ohcamuššii galgá laktit čielggadusa čuožahaga dahje dan birrasa guovllu duovddaárvvuin. Riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluid beaivádaninventerema sáhttá oaidnit ovdanbuktojuvmin dákkár árvvuin, ja vuoigatvuodageavadaga mielde riikkaviidosaš duovddaguovlostáhtusis sáhttá leat mearkkašupmi eanaávnnaslobi mieđiheami eavttuid árvvoštalladettiin (omd. KHO 21.8.2014 vurkennr 2545).

Váikkuhusaid dáfus mearkkašahtti eanaávnnasfidnuid birasváikkuhusat árvvoštallojuvvojit maiddái birasváikkuhusaid árvvoštallanmeannudeamis addojuvvon lága (YVA-láhka, 468/1994) oaivvilduvvon meannudeamis. YVA-lága mielde birasváikkuhusain oaivvildit earret eará fidnu váikkuhusaid servodatráhkadussii, ráhkadusaide, duovdagii, gávptogovvii ja kulturárbaí.

6.4.2. Vuovdedoallu

Duovddaárvvuid vuhtii váldima vuvddiid ávkkástallamis stivrejit MRL ja vuovdeláhka (1093/1996), mat heivehuvvojit báldalágaid seammá guovlluin. Vuovdeláhka stivre dálloallovuvddiid dikšuma ja geavaheami vuovdedoalloeanan lohkkujuvvon guovlluin. Dat ii goittotge heivehuvvo luonddusuodjalanlága (1096/1996) vuodul vuodduvuvvon suodjalanguovlluin, stáhta luonddusuodjalandárkkuhussii skáhppojuvvon guovlluin iige eará stáhta eaiggáduššan guovlluin, mat dikšujuvvojit Meahciráđdehusa dahje eará stáhta eatnamiid hálldašan virgeoapmahačča suodjalanmearrádusa mielde. Dávisteaddji láchkai vuovdelága eai heivet MRL:a čuovvu lávas suodjalanguovlun čujuhuvvon guovllus; sajádatlávvguovlluin vuhtii válddekeahhtá eana- ja vuovdedollui čujuhuvvon guovlluin; guovlluin main lea fámus doaibmabidjoráddjen sajádatlávva gárvvistepmin; dahje vuoigatvuodavaikkuhuslaš oppalašlávva guovllus vuhtii válddekeahhtá eana- ja vuovdedollui ja áhpásnuhttinatnui čujuhuvvon guovlluid.

Go riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluid váldodeaddu lea ealaskas, luonddus ja kulturárvvuidis dáfus mánggabealat eanadoaloduovdagiin, vuovdedoalu hárjeheapmi Tapio vuovdedikšunávžžuhusaid (*Buori vuovdedikšuma ávžžuhusat* -ráidu, <tapio.fi/metsatieto/metsanhoidon-suositukset/>), mielde lea árvvolaš duovddaguovlluin dábálaččat vejolaš. Dihto spiehkastadiliin, dego MRL:a čuovvu duovddabargolohpemeannudeamis (128 §), vuovdegiedahallama sáhttá ráddjen duovddakákain.

Duovddabargolobis ásahuvvon njuolggadusaid mielde duovdaga nuppástuhtti doaibmabijuid (eanahuksenbarggu, muoraid njeaidima dahje eará dáidda veardiduvvon doaibmabijuid) ii sáhte čađahit almmá lobi sajádatlávva- ja oppalašlávvguovlluin, jus oppalašlávvas nu mearriduvvo. Duovddabargolobi biirii gullelaš doaibmabijut leat ovdamearkan eanahuksenbarggut dahje eará dávisteaddji doaibmabijut, mat rievdadit duovdaga. Doaibmabijuid, mat rievdadit duovdaga, ii sáhte čielgasit meroštallat, go doaibmabijuid váikkuhusat molsašuddet sierra guovlluin. Ovdamearkan árvvolaš duovddaguovlluin muoraid njeaidima sáhttá oaidnit juobe doaibman, mii buorida duovdaga, go fas muoraid gilvin sáhttá heajudit rabas čáppa duovddagova.

Riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluin lea vejolaš dahkat vuovdečuollamiid sierračuollamiin. Vuovdelága nuppástusain (1058/2013) ásahuvvon 5 b §:a mielde jus čuollama čuožahagas lea vuovddi mánggahámatvuoda seailluheami, duovdaga dahje vuovddi mánggageavaheami dáfus earenoamáš mearkkašupmi, čuollama sáhttá dahkat čuožahaga sierraluonddu gáibidan vugiin. Sierračuollamat leat eanaeaiiggádiidda eaktodáhtolačča.

Riikkaviidosaččat árvvolaš duovddaguovlluin ruhtadeamis sáhttá čujuhit vuovdedoalu mearreáigásaš ruhtadanlága (34/2015) vuodul earret eará duovdda-, kultur- ja áhpásnuhttinárvvuid bajideaddji guovlulaččat mearkkašahtti vuovdeluonddu fidnuide.

6.4.3 Bieggafápmohuksen

Bieggafápmolágádusaid huksema eanemus mearkkašahtti ja viidasit olli birasváikkuhusat čuhcet duovddagovvii. Bieggafápmohuksema stivren dáhpáhuvvá MRL:a ja MRA:a rámaid siste. Bieggafápmohuksema birasváikkuhusaid árvvoštallat lánvva-barggu ja lohpeannudeami oktavuodas. Lassin váikkuhusaid dáfus mearkkašahtti bieggafápmofidnuid birasváikkuhusat árvvoštallojuvvojit YVA-lága (468/1994) čuovvu meannudeamis.

Riikkaviidosas guovlluideavahanmihttomeriid (lohku 4.5, Doaibmi ovttasbargofierpmádagat ja energiijafuolahus) mielde eanagoddelávva-barggus galgá čujuhit bieggafámu ávkástallamii buoremusat heivvolaš guovlluid. Riikkaviidosas guovlluideavahanmihttomearit bajidit bieggafápmohukseamis figgamuša čohkkejuvvon čovdosiidda sihke bieggafápmohuksema ja eará guovlluideavahandárbbuid oktii-heiveheami Bieggafápmolágádusaid čohkken lea dehálaš eandalii duovddaváikkuhusaid hálldašeami dáfus.

Earenoamážit bieggafápmohuksema guoskevaš mihttomeriid lassin bieggafápmo-guovlluid plánemis galgá váldit vuhtii maiddá eará riikkaviidosas guovlluideava-hanmihttomeriid, dego duovdaga, luondduárvvuid ja kulturárbbi guoskevaš mihttomeriid. Duovddaárvvuid dáfus dáin dehálamosat leat geatnegasvuolta váldit vuhtii virgeoapmahačča gárvvistan riikkaviidosas inventeremiid guovlluideavaheami plánema vuolggasadjin ja geatnegasvuolta čujuhit eanagoddelávva-barggus riikkaviidosáčat mearkkašahtti kulturbirrasiid ja duovdagiid.

Bieggafápmohuksema plánema vuodđojurdagiid mielde bieggafápmohukseami heivemeahtun guovllut leat earret eará riikkaviidosáčat ja eanagottálačat árvvolaš duovddaguovllut ja riikkaviidosáčat mearkkašahtti huksejuvvon kulturbirrasat.

Bieggafápmolágádusaid duovddaváikkuhusaid ja buriid prinsihpaid čuovvu bieggafápmoplánen buktojuvvo ovdan earret eará birasministeriija álgagis dahkkojuvvon Bieggafápmolágádusat ja duovdda -rávvagiin (Weckman 2006). Rávvagiin muitaluvo maiddá bieggafápmohuksema oktavuodas dahkkon duovddačielggadusaid vuolggasajiin ja sisdoallogáibádusain. Lassin birasministeriija ruhtademiin lea álggahuvvon bieggafápmohuksema riikkaviidosas áššedovdibálvalus, mii fállá bieggafápmohuksema meannudan- ja sisdoallogažaldagaide gullevaš áššedovdiveahki gielddaide, eanagottiid lihtuide, EJB-guovddážiidda, doaimmahárjeheaddjiide ja riikkavuložiidda.

7 Dieđiheapmi ja gullan

7.1 Inventeremis dieđiheapmi

Riikkaviidosáčat árvvolaš duovddaguovlluid beaivádaninventerema ovdáneamis lea fidnu eará muttuin dieđihuvvon nu riikkavuložiid go virgeoapmahaččaidge. Inventerema deháleamos dieđihankanála leamaš birasministeriija bajásdoallan, geassit 2010 rahppojuvvon internetsiiddut <www.maaseutumaisemat.fi>. Siidduin buktojuvvo ovdan bissovaš temán inventerema mihttomearri, inventerenrávvagat ja MAPIO-bargojoavku čoakkádus. Siidduin gávdnojit maiddá MAPIO sátnegođiheadji ja čáli ja eanagottálaš inventeremiid oktavuodaolbmuid oktavuodadieđut. Lassin fierbmesiidduide leat beaivádan dieđuid eanagottálaš inventeremiid ovdáneamis. Inventeremiid áigge gárvvásmuvvan guovlulaš inventerenraporttat leat biddjojuvvon oaidnin láhkai siidduide dan maŋŋá go dat leat gieđahallojuvvon MAPIO:s. Siidduide leat maiddá čohkkejuvvon inventeremiid oktavuodas váldon čuovgagovat.

Inventeremiid ovdánettiin leat ordnen máŋggaid riikkaviidosas ja eanagottálaš dieđihandáhpáhusaid ja almmustahtán máŋggaid dieđáhusaid. Inventeremiid álgimis

diedihuvvui riikkaviidosoččat geassit 2010 almmustahtton birasministeriija diedáhusain ja golggotmánus 2010 ordnejuvvon čanusjoavkkuide čujuhuvvon informašuvdna- ja háleštallandilálašvuodas. Čakčat 2010 almmustahttui brošyra, mas mitaluvvo oanehaččat fidnu duogázis ja mihttomearis. Brošyra leat juohkán earret eará Kulturduovdaga dikšuma ráddádallanbeivviid ja eará čanusjoavko- ja áššedovdidáhpáhusaid oktavuodas. Lassin inventerejeaddjiin leamašan dávjá brošyrat mielde olgobargguid oktavuodas ja inventeremiin báikkálaččat diedihettiin. Brošyraid leat maiddái bivddedettiin doaimmahan gille- ja eará báikkálaš servviide. Riikkaviidosoččat árvvolaš duovddaguovlluid beaivádaninventerema ovdáneamis lea raportejuvvon Eurohpálaš duovddaoppalašsoahpamuššii gullelaš riikkaidgaskasaš seminárain.

Riikkaviidosáš dieđiheami lassin beaivádaninventeremis lea diedihuvvon eanagottálaččat. EJB-guovddážit leat dieđihan inventeremiid álgimis dađi mielde go dat leat álgán eará eanagottiin. Inventeremiin lea mitaluvvon mediai ja gielddaide sáddejuvvon diedáhusaid bokte, čanusjoavkodáhpáhusaiguin ja internetsiidduin. Mánnggain eanagottiin leat ordnen inventerema ovdánettiin dieđihan- ja háleštallandilálašvuodaide gielddadási doaibmiide ja báikkálaš ássiide. MAPIO lahtut ja inventerejeaddjit leat oassálastán mánnggaide háleštallandilálašvuodaide. Eanagottálaš inventeremiid oktavuodas lea čoggojuvvon maiddái ássiid ja eará báikkálaš doaibmiid oainnuid inventeremiid bohtosiin. Ovdamearkan Uusimaas, Aitosaš-Suomas, Satakuntas, Máttá-Savos, Pohjanmaas, Gaskabađaeatnamis ja Lullibađaeatnamis guovlulaš inventeremiid bohtosat leamašan kommenteremis interaktiivlaš kártaálvalusas dahje EJB-guovddážiid internetsiidduin. Eará eanagottiin oaiviliid ja máhchaga leat čoaggán earret eará kommeantabivdagiid bokte. Davvi-Savos eanagottálaš inventerema dieđiheapmi ja oasi váldin ovttahttojuvvi eanagoddeláva válmmaštallan prosessii.

Inventerema leat giedahallan riikkaviidosáš, eanagottálaš ja báikkálaš diedihangaskaomiin. MAPIO ovddasteaddjit leat čállán inventeremis earret eará *Helsingin Sanomat* -aviisii sihke biras- ja gieldasuorggi bláđiide. Lassin inventeremis vástideaddji olbmuid leat jearahallan Yle fierbmesiidduide, Yle eanagotti rádioide, ruotagielat tv-odđasiidda, *Helsingin Sanomiidda*, eanagodde- ja báikkálašáviissaide ja birassuorggi áviissaide. Inventeremiin leat dahkan odđasiid maiddái *Kaupparehti* ja *Maaseudun Tulevaisuus*. Bláđdeartihkkaliin leat giedahallan inventeremiid duogážiid, ovdáneami ja bohtosiid olis eanaeaggáđiid jurdagiid, inventerenbohtosiid vejolaš váikkuhusaid, duovdagadikšuma mihttomeriid ja ovttaskas riikkaviidosoččat árvvolažžan evttohuvvon duovddaguovlluid.

7.2 Gullan ja virgeoapmahašcealkámušat

Riikkaviidosoččat árvvolaš duovddaguovlluid beaivádaninventeremiid nogadettiin inventerenbohtosiin ordnejuvvo almmolaš gullan. Materiálat biddjojuvvojit virggálaččat oaidnin láhkai birasministerijai ja birasministeriija fierbmesiidduide. Materiálii sáhtta oahpásmuvvat maiddái EJB-guovddážiin ja gielddain daid guovlluin lean riikkaviidosoččat árvvolažžan evttohuvvon duovddaguovlluid bokte.

Gullamis diedihuvvo hálddahuslága čuovvu oppalašdiehtunaddimiin, ja buohkain lea vejolašvuhta buktit ovdan oaiviliiddis evttohusas riikkaviidosoččat árvvolaš duovddaguovlun ja inventerenfidnui gullelaš birasváikkuhusaid árvvoštallamis. Máhchahat doaimmahuvvo EJB-guovddážiide, mat čohkkejit dan ja doaimmahit viidáseappot gullanáiggi nogadettiin birasministerijai. Gullama oktavuodas birasministeriija ordne sierra čanusjoavkkuide čujuhuvvon cealkámušjorrosa.

Cealkámušat ja oaivilat giehtadallojuvvojit birasministeriijas, ja birasministeriija vástida maiddái vejolaš rievdadusaid dahkamis duovddaguovlluide. Jus máhchahagaid vuodul dahkkojuvvo mearkkašahti rievdadusaid evttohuvvon guovlluide, ordnejuvvo rievdadusaid bokte nubbi gullanjorus. Gullamiid nogadettiin birasministeriija vátná beaivádaninventerema bohtosiid ja duovddaguovloevttohusa evttohussan, mii

sáddejuvvo ministeriijaide. Ministeriijaide čujuhuvvon cealkámušjorrosa maŋŋá evttohus ovdána stáhtaráđi gieđahallamii. Stáhtaráđi vurdet dahkat duovddaguovlluin mearrádusa, mas beaivádaninventeren buhte dálá inventerema MRL:a čuovvu riikkaviidosáš guovlluideavahanmihttomeriid oaivvildan virgeoapmahašinventeremin.

Inventeremiid virggálaš gullanmateriála čoahkkana cealkámušbivdagiin, dán duogášmuittuhančállagis oktan mildosiin ja riikkaviidosáččat árvvolaš duovddaguovlun evttohuvvon guovlluid čuožáhatgovvádusain ja kárttain. Doarjjamateriálan lea maddái kártabálvalus, mii doaibmá fierpmis, mas sáhtta geahččat duovddaguovlluid ráddjemiid earálágan vuodđodiehtomateriálaid ektui.

GIRJJÁLAŠVUOHTA JA ÁŠŠEGIRJEGÁLDUT

- European Landscape Convention and reference documents* (2008). 90 s. Council of Europe.
- Helminen, V., K. Nurmio, A. Rehunen, M. Ristimäki, K. Oinonen, M. Tiitu, O. Kotavaara, H. Antikainen, J. Rusanen (2014). Kaupungin-maaseudun alueluokitus: Paikkatietomuotoisen alue-
luokituksen muodostamisperiaatteet. *Suomen ympäristökeskuksen raportteja 25/2014*. 46 s.
- Inventointiohje. Valtakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden päivitysinventoinnit; maaseudun
kulttuurimaisemat ja maisemanähtävyydet* (2010). 30 s. Ympäristöministeriö, MAPIO-
työryhmä.
- Kulttuuriympäristö maakuntakaavoituksessa (2011). *Suomen ympäristö 28/2011*. 67 s.
- Kulttuuriympäristö vaikutusten arvioinnissa (2013). *Suomen ympäristö 14/2013*. 60 s.
- Luonnon puolesta – ihmisen hyväksi (2013). Suomen luonnon monimuotoisuuden suojelun ja kestä-
vän käytön toimintaohjelma 2013–2020. <[www.ymparisto.fi/
Luonto/Luonnon_monimuotoisuus/Strategia_ja_toimintaohjelma](http://www.ymparisto.fi/Luonto/Luonnon_monimuotoisuus/Strategia_ja_toimintaohjelma)>
- Maa- ja metsätalousministeriö (2014). Manner-Suomen maaseudun kehittämissuunnitelma 2014–2020.
<magnetcloud1.eu/ebook/manner-suomen_maaseudun_kehittamissuunnitelma_2014_2020/>
- Maisema-alue työryhmän mietintö I (1993). Maisemanhoito. *Ympäristöministeriö, ympäristönsuojelu-
osasto, Mietintö 66/1992*. 199 s.
- Maisema-alue työryhmän mietintö II (1993). Arvokkaat maisema-alueet. *Ympäristöministeriö, ympä-
ristönsuojeluosasto, Mietintö 66/1992*. 204 s.
- Markkola, P. (2004; toim.). Suuren muutoksen aika. Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen. *Suomen
maatalouden historia 3*. 518 s. SKS, Helsinki.
- Museovirasto (2009). Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY.
<www.rky.fi/read/asp/r_default.aspx>
- Museovirasto (2015). Muinaisjäännösrekisteri. <[kulttuuriymparisto-
to.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/mjreki/read/asp/r_default.aspx](http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/mjreki/read/asp/r_default.aspx)>
- Opas rakennusjärjestyksen laatimiseen (2013). Kuntaliiton verkkojulkaisu. 87 s.
<shop.kunnat.net/download.php?filename=uploads/rakennusjarjestys_sisalto_ebook.pdf>
- Opetus- ja kulttuuriministeriö & Ympäristöministeriö (2014). *Kulttuuriympäristöstrategia 2014–2020*.
29 s. Valtioneuvoston periaatepäätös 20.3.2014.
- Rakennettu kulttuuriympäristö – Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt
(1993). *Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16/1993*. 278 s.
- Sisäasiainministeriö (1983). Valtakunnallisesti merkittävät esihistorialliset suojelualuekokonaisuudet.
Sisäasiainministeriö, kaavoitus- ja rakennusosasto, tiedotuksia 3/1983.
- Vainio, M., H. Kekäläinen, A. Alanen & J. Pykälä (2001). Suomen perinnebiotoopit. Perinnemaise-
maprojektin valtakunnallinen loppuraportti. *Suomen ympäristö 527*. 163 s.
- Valtioneuvoston periaatepäätös maisema-alueista ja maisemanhoidon kehittämisestä (1995). Ympäris-
töministeriö 23.1.1995. Dnro 1/500/95
- Valtioneuvoston päätös valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen 1993
inventoinnin korvaamisesta sen vuonna 2009 valmistuneella tarkistuksella valtakunnallisten
alueidenkäyttö-tavoitteiden tarkoituksena inventointina (2009).
<www.nba.fi/File/900/valtioneuvoston-paatos-rky2009.pdf>
- Valtioneuvoston päätös valtakunnallisista alueidenkäyttötavoitteista / Valtioneuvoston päätös valta-
kunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden tarkistamisesta (2000/2008).
<[www.ymparisto.fi/download/noname/%7BA2516D1A-DF52-4E0B-A00C-
E2DDC51EF440%7D/59386](http://www.ymparisto.fi/download/noname/%7BA2516D1A-DF52-4E0B-A00C-E2DDC51EF440%7D/59386)>
- Weckman, E. (2006). Tuulivoimat ja maisema. *Suomen ympäristö 5/2006*. 42 s.